

УКРАЇНЬКА ПАРТІЯ САМОСТІЙНИКІВ-СОЦІЯЛІСТІВ (У. Н. П.)

Українська революція (1917—1919). Діяльність партії
С.-С. в зв'язку з політичними подіями на Україні за
час 1901—1919. Ідеологія, програм і статут партії.

Хай живе Самостійний Україн-
ський Нарід — правний господар
на своїй землі!

Хай живе всесвітнє визволення
поневодених націй!

Хай живе всесвітнє визволення
праці від влади капітала!

1920.

ВІДЕНЬ—КИЇВ.

Накладом Української Партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.)

З друкарні Мехітаристів у Відні, VII.

Права на усі видання Української Партії Самостійників-Соціалістів застережені. Право передруку мають усі губернiальнi фiлiї партiї Самостiйників-Соцiалiстiв i повiтовi фiлiї з дозволу своїх губернiальних фiлiй.

Накладом Укр. Партiї Самостiйників-Соцiалiстiв вийшли з друку твори д-ра **В. Тимошевського**:

1. **Исторiя Української Влади. (1917—1919.)** — Вiдeнь—Київ 1920.
2. **Шлях до катастрофи. Подiї в Рівнi. Повстання отамана Оскілка.** — Вiдeнь—Київ 1920.

ПЕРЕДМОВА.

В західно-європейських державах, де розвинено громадське життя, рідко можна стрінути людину, що не належить до якоїбудь політичної партії, чи організації (т. зв. „дику“), бо там кождий громадянин хоче приймати і приймає ту або иншу участь в житті держави, народу, класа, професії, а навіть ставить собі не в обов'язок. В цих краях кождий громадянин по досягненні певного віку мусить самовизначитися, себ-то пристати до того або иншого колективу в залежності від своїх інтересів і нахилів, бо в наш вік колективізму тільки в колективах і через колективи одиниця може досягти собі максимум того, що можливо до досягнення.

Українське громадянство зустріло революцію майже нез'організованим, (бо царський дореволюційний режим не сприяв цьому). гірше того, — навіть з де-якою явною неохотою вступати в колективні об'єднання — партії; багато осіб навіть і досі хваляться тим, що вони „непартійні“. Нез'організованість укр. громадянства в значній мірі спричинилася до анархії на Україні і тих катастроф, котрі укр. нарід підчас революції пережив і переживає. Хай же гіркий досвід послужить нам наукою на будучину.

Кожда політична партія репрезентує ту чи иншу течію громадянської думки, напряду. Отже укр. громадянство мусить знати історію діяльності кожної своєї партії, її програм, ідеологію, аби кождий член українського громадянства мав повну змогу вибрати по своїй уподобі той колектив — партію, з якою він солідаризується. Кожда укр. партія мусить подбати про се виданням відповідних творів, брошюр, біографій і т. п.

Цим виданням ми виконуєм свій громадянський обов'язок. Умови сучасного примушують нас обмежитися покищо концептивним нарисом, в якому згадані тільки найважливіші моменти діяльності партії в зв'язку з відповідними історичними подіями.

ЗМІСТ.

	Стор.
Українська Партія Самостійників-Соціалістів.	
Третій український військовий з'їзд	5—7
Наступ російських військ на Київ. Імперіялізм рос. уряду Керенського	8—9
Імперіялістичні заміри большевицької Московщини і боротьба України з Московщиною	10
Діяльність партії в листопаді і грудні 1917. р. . .	11
Спроби державного перевороту в грудні 1917. р. . .	12—14
Всеукраїнський з'їзд партії 17. грудня 1917. р. . .	14—16
Оборона Києва	16—19
Центральна Рада підчас приходу німців на Україну . .	19—22
Переворот ген. Скоропадського	23—24
Запорозький корпус	24—27
Професор С. М. Грушевський	27—28
Українські партії; їх взаємовідношення	28—31
Українське вільне козацтво	32—33
Військове товариство „Батьківщина“	34
Гетьманування генерала Скоропадського. Український Національний Союз	35—41
Повстання	41—43
Влада Директорії	43—47
Українська Народня Партія (У. Н. П.)	48—52
Історичні справки, пояснення, уваги	53—56
Національний соціалізм	57—62
Програм Укр. партії Самостійників-Соціалістів . . .	63—82
Постанови Ц. Комітету У. П. С.-С. 1. січня 1920 р.	83—85
Статут Укр. партії Самостійників-Соціалістів. . . .	86—88

Українська Партія Самостійників-Соціалістів.

(У. Н. П.)

(Конспективний нарис діяльності партії з 1917. по 1919. рік.)

Українська партія Самостійників-Соціалістів (У. П. С.-С.) продовжує діяльність Української Народньої партії (У. Н. П.), яка увійшла до складу партії Самостійників-Соціалістів на всеукраїнським з'їзді 17. грудня 1917. року як федеративна група, забезпечивши собі свою історичну назву.

Програм укр. Народньої партії ввійшов в основу програму партії Самостійників-Соціалістів. Отже з 17. грудня 1917. року партія¹ має з огляду на її минуле і склад — подвійну назву.

Третій український військовий з'їзд.

На третьому військовому з'їзді 20. жовтня 1917. року Партія С.-С. обєднала представництво над двісті тисяч українського² війська фронту і Київського гарнізону, а також

¹ а) Всеукраїнський з'їзд партій С.-С. — 17./XII. 1917. р., ст. 14.

б) Українська Народня партія — ст. 48.

² Про ті причини, які примусили партію С.-С. в перший рік Української революції перенести центр ваги своєї діяльності на фронт серед укр. військ, де партія розвинула широку агітацію і організацію — буде сказано пізніше.

Увага. В брошюрі назви українських партій скорочені так:

1. а) Українська Партія Самостійників Соціалістів — У. П. С.-С.
б) Самостійники-Соціалісти — С.-С.
2. а) Українська Партія Соціалістів-Федералістів — У. П. С. Ф.
б) Соціалісти-Федералісти — С.-Ф.
3. а) Українська Партія Соціалістів-Революціонерів — У. П. С.-Р.
б) Соціалісти Революціонери — С.-Р.
4. а) Українська Соціал-Демократична Роб. Партія У. С.-Д. Р. П.
б) Соціал-Демократи — С.-Д.
5. а) Українська Партія Хліборобів-Демократів — У. П. Х.-Д.
б) Хлібороби-Демократи — Х.-Д.
6. а) Українська Трудова партія — У. Т. П.
б) Українські трудовики — У. Т.

українське вільне козацтво і представляла о-стільки значну силу, що в президії з'їзду партія мала товариша голови і секретаря.

Укр. партії С.-Р. і С.-Д., що були тобі партіями урядовими¹, і безмежно панували на попередніх двох укр. військових з'їздах, мусіли на третьому військовому з'їзді поступитися місцем укр. Партії С.-С., як новій реальній силі на укр. політичнім горизонті.

На сьому з'їзді представники партії С.-С. домагалися:

1. Проголошення самостійної суверенної Української Республіки, як необхідної основи нормального життя нації і необхідної підвалини для розв'язання усіх національних і соціальних проблем укр. народу².

2. Негайного переведення земельної реформи на Україні в розумінні забезпечення землею безземельного і малоземельного укр. селянства не на принципі соціалізації³, а на принципі, властивім укр. селянству приватної власності.

Представники партії С.-С. висловили протест проти зволікання Укр. Урядом протягом 6 місяців справи земельної реформи, що спричинилося до появи і поглиблення анархії на Україні, надто в справі аграрних відносин.

3. Реорганізації української армії, а головню її керуючих органів: військового міністерства⁴ і Генерального Військового Комітету, призначення на відповідальні військові посади людей, технічно до того підготовлених; надто домагалися представники П. С.-С., призначення на

¹ У. Центральна Рада складалась на $\frac{3}{4}$ з представників цих двох партій, так само як і уряд ці дві партії мали в своїх руках.

² Не вважаючи на промови п. Порша і проф. Грушевського, які доводили, що для пер. ведення цієї справи нема належних сил — з'їзд в кінці своєї сесії всеж-таки виніс постанову про проголошення самостійності Української Народньої Республіки.

Варто уваги що до характеристики тогочасної укр. влади. Коли Україна мала над 2 міліони укр. війська, що горіло національним ентузіазмом, тоді було передчасне проголошення самостійної української держави, колиж укр. військо було укр. владою дезмобілізоване і розкладене московсько-більшовицькою агітацією, коли $\frac{3}{4}$ укр. території були втрачені, московсько-більшовицькі війська стояли майже під Києвом і Ц. Рада та Уряд збиралися покинути Київ (в січні 1918. року), зілько тоді була проголошена державна самостійність У. Н. Республіки.

³ У. Партія С.-Р. хотіла переведення земельної реформи на Україні на принципі соціалізації; У. Партія С.-Д. не спочувала соціалізації землі, а проте і не перешкоджала С.-Р.-ам в цій справі (міністром земельних справ завжди був С.-Р.), чим в значній мірі взяла на себе відповідальність за аграрну політику часів Центральної Ради і Директорії.

⁴ Міністерства звалися тоді генеральними секретарствами, міністри — генеральними секретарями, а кабінет міністрів — генеральним секретаріатом.

пост військового міністра компетентної в військових справах особи.

4. Реорганізації кабінет'а міністрів на діловому принципі.

5. Рішучої і послідовної національної (а не партійної) політики Українського Уряду¹.

На з'їзді представники П. С.-С. закликали до усунення всяких партійних свар та непорозумінь і утворення єдиного міцного національного фронту.

Все це було викладено в поданім президії з'їзду меморандумі.

Ці домагання були підтримані іншими опозиційними групами з'їзду, а надто горяче було підтримане домагання про реорганізацію укр. армії, її керуючих органів і командного складу.

Наслідком сего генеральний-секретарь по військовим справам Петлюра втратив довіру більшості Центральної Ради і мусів податися до дімісії².

¹ Укр. Уряд (Кабінет В. Винниченка), що почав існувати одночасно з Ц. Радою, не зважаючи на ентузіазм укр. народніх мас і двохміліонового укр. війська, що під першому заклику Центральної Ради, авторитет котрої спочатку стояв в очах укр. народу дуже високо, смел-б все на своїм шляху, не зважаючи на домагання твердої рішучої національної політики з боку Українського Загалу, проявляв крайню нерішучість, безмежну уступчивість перед російським урядом, згодився навіть на образливу для укр. парода куту, майже безправну, автономію України з 5 губерній, відмовившись від другої більш цінної половини укр. земель і Чорного моря. (Джерело цієї нерішучости Укр. Уряд мав і в Ц. Раді.)

Укр. Уряд вів себе сервілістично не тільки перед російським урядом, посилаючи членів укр. кабінету на поклон до Петербургу, де їх приймали зневажливо, але навіть перед агентом рос. уряду в Києві: командуючим Київським військовим округом Обіручевим.

² Обвинувачення проти військового міністра і голови Військового Генерального Комітету Петлюри були виставлені такі:

1. Петлюра, як особа цивільна, невійськова, в військових справах некомпетентна, не може нести належне обов'язків військового міністра і голови Генерального Військового Комітету.

2. Петлюра оточив себе переважно молодиками-прапорщиками, які хоч і мало розумілися на військовій справі, проте утримувалися на своїх відповідальних посадах через те, що визнавали авторитет Петлюри. Все це дуже обурювало укр. громадянство.

Підчас сесії 3-го військового з'їзду генеральний секретаріат явився на з'їзд, аби його привитати. Представники урядових партій С.-Р. і С.-Д., стояючи, вистали он-ськими появу кожного члена Уряду; представники С.-С. і опозиційних груп з'їзду демонстративно не встали з місць як в заді, так і в пр-зіді, і тільки привитали проф. Грушевського, як голову народного представництва (У. Ц. Ради) і Генерального секретаря просвіти п. Степенка (С.-Д.), загально шанованого укр. громадянством.

3. В справі що до рос. Уряду, до рос. військової влади (і навіть що до начальника Київського військового округу Обіручева) Петлюра вів угодницьку сервілістичну антинаціональну політику:

Наступ російських військ на Київ. Імперіалізм рос. уряду Керенського.

В кінці жовтня 1917. року партія С.-С., як партія, що мала за собою симпатії і підтримку військових укр. кол, приймала головну участь в розгромі російських урядових військ, що з волі тимчасового російського уряду під командою Григорьєва і Кірієнка йшли до Києва, аби покінчити з українською автономією і укр. владою.

Після довгої і послідовної політики обеззброєння України шляхом окупації її великоруськими військами російський уряд Керенського врешті почув себе в силі покінчити рішуче з українською справою. Для досягнення цієї мети рос. уряд взяв з фронту більше як два корпуси військ, яких уважав собі вірними і послав це військо¹ на Київ під проводом Григорьєва і ренегата Кірієнка.

Коли це військо наблизилось до Києва, київські юнкери-росіяне в кількості до 10.000 душ приєднались до військ російських. За українську владу могли стати тільки: запасний другий гетьмана Богдана Хмельницького полк, укр. полк „Волі Народів“ і до 2000 укр. юнкерів, всього до 10.000 душ вояків².

а) Без ніякого протесту П. Петлюра дозволяв рос. військовій владі перевозити укр. війська полками а то і цілими корпусами в українського фронту на північно-російський а на фронт український переводити великоруські частини, так само не перешкоджав рос. уряду, що вів зрадничу що до України політику, перевести майже усі укр. військові частини, що стояли в заміллі на території України, в глибину Московщини, а всі стратегічні пункти на Україні заняті великоруськими військами, так що рос. уряд під час урядовання Петлюри фактично обеззброїв Україну, перевівши послідовно окупацію України московськими військами.

Вигідна для України ситуація в мілітарній відношенню, що була в момент вибуху революції, змінилася на діаметрально-протилежну за час урядовання Петлюри.

б) За винятком рос. Уряду, за дозволом Петлюри і проти волі Ц. Р.-ди був відправлений з Києва на фронт національно свідомий укр. Богданівський полк, єдина опора Ц. Ради за її уряду в той час.

Ці оскарження мали ті наслідки, що під пресією Ц. Ради Петлюра мусів піти до демісії.

¹ В це військо в ходили: Чехословацка дівізія, Донська дівізія, козо 5-ти інших кавалерійських полків...

² а) Укр. запасний полк, полк „Волі народів“ та укр. юнкери були під впливом партії С.-С. і чинили з нею в контакті.

б) Полком „Волі народів“ командував полковник Андрус. За декілька днів перед цими подіями військовий міністр Петлюра хотів відправити з Києва на фронт полк „Волі народів“, аби ослабити силу опозиції проти Уряду, але заходами партії С.-С. — ці наміри не здійснилися.

в) Найвпливовішими керівниками укр. юнкерів і укр. запасного полку в час цих подій були: Ог...ський і Йосип Мацюк; останній був потім призначений полковником Надіявківського полку.

Велика перевага була очевидно по боці росіян: вони не розуміли, були певні в перемозі і поводитися зухвало.

Українська Влада страждалася перед грізною небезпекою. Та не упали духом українські патріоти. В той час — в Петербурзі стався большевицький переворот (25./X. 1917. р.) Правительство Керенського упало; його змінив уряд Леніна. Період сього замішання використали українці. Оборону Києва і української влади взяла на себе приватна ініціатива¹. Українська інтелігенція, укр. студентство, навіть укр. гімназисти старших класів стали в ряди укр. військ.

Не чекаючи, поки укр. влада опам'ятається, укр. юнкери і два вищезазвані полки захопили арсенал і склади зброї, заняли всі найважливіші оборонні пункти Києва і зустріли російські війська, як се належить. Київські робітники: большевики² і небольшевики, узброївшись з допомогою українців, горяче помагали українцям громити білі війська.

Протягом декількох днів на уликах Києва, а надто коло арсеналу відбувалися страшні бої: трупи лежали горами. Але українці перемогли: Чехословацька дивізія заявила свій нейтралітет, і їй дозволено було дальше перебування на Україні: юнкери-росіяне і Донська козака дивізія були відправлені з України на Дон. В цей критичний момент Українці забули свої партійні сварки, чинили незвичайно однодушно і лми виграли справу.

А тим часом прибували до Києва з фронту укр. війська. Прибули полки: Богданівський, Полуботківський та інші. Українська Влада почула ґрунт під ногами. Під пресією самостійницьких течій була проголошена Ц. Радою Українська Народня Республіка, поки-що в федеративнім звязку з Росією (9. листопада 1917. року).

¹ а) Формальну справу керування оборонною акцією взяв на себе полковник Павленко, але де facto все робилося спільно: ініціативі був даний широкий простір. Провідники оборони Києва зліталися до штабу Павленка на момент, радилися взаємно, інформувалися і знову розліталися до своїх частин. Це був величний момент: напувала загальна єдність, ентузіазм, партійні сварки забуті, всі почували себе тільки українцями, що обороняють свою національну незалежність.

б) Ц. Комітет партії С.-С., в складі якого було представництво Київського гарнізона і значної частини укр. війська на фронті, з першим моментом небезпеки вислав своїх уповноважених на фронт за військами для ратування укр. влади.

² Невеличка частина Київського гарнізона, що була в той час під впливом большевиків (частина київської дружини, деякі артилерійські частини), без жадної умови, одностайно з українцями ста н до битви з військами Керенського.

Імперіалістичні заміри большевицької Московщини і боротьба України з Московщиною.

Коли большевицький уряд Леніна в Петербурзі — почув себе твердо, почав і він, наслідуючи уряд Керенського і князя Львова, туж саму імперіалістичну політику що до України¹.

Спосіб боротьби моск. большевиків зі своїми противниками — відомий: з початку пропаганда в тилу противника, утворення в тилу противника заворушень, вибухів, повстань, взагалі анархії і дезорганізації в державнім організмі, а потім наступ большевицько-московських військ для докінчення справи. Цей метод уряд Леніна приклав в першу чергу до України.

Більшість неукраїнського населення України, а надто росіяне, завжди була проти визвольних змагань укр. народу.

Отже цілком природно, що серед сеї категорії населення моск. большевизм з його імперіалістичними замірами найшов добрий ґрунт².

В розпорядження большевицьких організацій на Україні уряд Леніна слав міліони карбованців на відповідну антиукраїнську агітацію. Найбільшу увагу моск. большевики звернули на укр. війська, аби їх збольшевичити, утворити серед них антиукраїнський настрій, взагалі — розложити. Коли ґрунт був належне підготований, уряд Леніна, не об'являючи війни, розпочав наступ своїх військ на Україну.

Центральна Рада замість того, щоб поставити справу російсько-українських відносин в плоскості національній, об'явити війну уряду Леніна і стати до боротьби проти російсько-большевицьких військ, чого домогалася партія С.-С. та інші державно думаючі групи, — хиталася, вела себе нерішуче, оправдувалася в закидах, що до її буржуазности, доводила в своїх відозвах, що вона, Ц. Рада, є по своєму складу совдепом, тільки українським, хтіла переважити противника великим нахилом в ліво. Але в цій плоскості, в плоскості демагогії, — переважити московських большевиків було неможливо: моск. большевики обіцяли темним масам більше...

¹ Але цей противник був страшніший для України, бо він, маючи намір підбити укр. народ знову в московську неволю, ніс наверх перед собою привабливі гасла боротьби за визволення всіх народів з соціального і національного поневолення.

² В той час большевицькі організації на Україні складалися майже виключно з неукраїнських елементів.

Діяльність партії в листопаді і грудні 1917. р.

В цей момент партія С.-С. напругла усі свої сили для боротьби з антиукраїнською агітацією моск. большевиків, напругала усі сили, аби зберегти укр. військо, принаймні ті військові частини, а надто Київський гарнізон, що були під воливом партії, від большевицького розкладу. Та робота була дуже тяжка.

Партія С.-С. і тоді, і раніш ані не думала використати свій вплив на укр. війська в цілі захвата політичної влади: української інтелігенції було взагалі за-мало, аби розбивати її на ворогуючі табори; з тої причини партія С.-С. завше підносила клич занехання всякої партійної боротьби і утворення єдиного національного фронту; та і національний ворог був надто близько.

Партії С.-С. ходило передовсім о врятування укр. держави; тільки з цього погляду партія С.-С. домогалася реконструкції укр. уряду і державного апарату по діловому принципу, а не партійному, звивала до патріотизму Ц. Ради і урядових партій С.-Р. і С.-Д. не противитися сьому. Всю свою енергію партія С.-С. направляла на організацію збройних сил укр. держави і її оборонних средств.

На жаль урядові партії С.-Д. і С.-Р. завше підозрівали партію С.-С. в намірах захвата влади, і тому з обави перед цією вигаданою небезпекою завжди агітовали в своїй пресі проти партії С.-С., не шкодуючи чорних фарб, старалися ослабити вплив партії С.-С. на укр. війська і укр. народні маси.

Колиб яка укр. військова частина зіпд впливу партії С.-С. попала під вплив партій С.-Р. чи С.-Д., — лихо невелике, бо ця військова частина залишається всеж таки під українським впливом. Але на жаль в дійсности було так, що укр. військова частина, роз'агітована крайньою соціальною демагогією, тратила національний запал і майже завше в дуже короткім часі зіпд впливу С.-Р-ів і С.-Д-ів переходила під вплив моск. большевиків. В такий спосіб був розвалений між иншим 34. укр. корпус, розкинений невеличкими частинами по Україні укр. Урядом, в такий спосіб вирвані зіпд впливу партії С.-С. полки: гетьмана Сагайдачного і Георгієвський — збільшевичилися і стали до української Влади¹ в ворожу позицію, в той час як полки, що лишилися під впливом партії С.-С., як напр.: полк „Вільної України“, Наливайківський, Полуботківський, Богданівський та инші во ім'я інтересів загально-національних героїєски боронови українську державу та її Владу².

¹ Українська влада складалася тоді у величезній більшості з С.-Р. і С.-Д.

² Отже укр. партії С.-Р. і С.-Д. такою своєю діяльністю робили шкоду не тільки українській державі, але і самим собі.

Спроби державного перевороту в грудні 1917. р.

Діяльність і політика Центральної Ради та Уряду з причин вищезазначених викликали що раз більше незадоволення укр. громадянства, що переходило часом в обурення.

Військовий міністер Петлюра подався в одставку, його змінив Порш (С.-Д.). Але це призначення не задовольнило укр. громадянство, а надто, військові українські кола, бо п. Порш був особою цивільною, в військових справах цілком не компетентною. Отже ця зміна осіб не змінила системи, погубної для укр. держави¹.

Агенти Леніна завдяки нерозумній толеранції Укр. Уряду без жадних перешкод провадили скрізь антиукраїнську агітацію, а надто серед укр. війська, цілком отверто агітували на уликах Києва, збираючи на около себе товпи людей, а навіть в будинку Центральної Ради. Наслідком цієї агітації анархія почала в дуже швидкий темп ширитися по Україні. Зносини Києва з провінціями були дуже утруднені, часом цілком переривалися. Ця анархія торкнулася і державного апарата... Катастрофа наближалася.

Партія С.-Р. виставила² на посаду головнокомандуючого укр. армією підполковника Капкана³, бувшого полковника Богданівського полку.

Але цей вибір не був удачний: підп. Капкан оказався честолюбцем з великими претенсіями.

Навколо підп. Капкана в недовгій часі по його призначенню головнокомандуючим утворилася досить значна група, яка складалася з двох частин: цивільної під приводом залізничника Андрія Макаренка і військової. Військова частина була хоч малочисленна, але однодушна, складалася виключно з офіцерів, відданих Капканові.

Ця група виразно стреміла до захоплення влади: над Центрального Радою і її Урядом мусіли стати з апробати цієї групи деякі особи, в ролі верховного комітету з підп. Капканом на чолі. Очевидно готувалася в скритім виді військова диктатура Капкана.

Позаяк більшість Київського гарнізона стояла на боці партії С.-С., з якою окрім того йшло вкупі вільне укр. козацтво, яке так само творило реальну силу — ця група мусіла звернутися до партії С.-С. і до представників вільного

¹ Цей антиурядовий настрій укр. громадянства в ті часи використовувався між иншим і ріжні політичні спекулянти і авантюристи.

² Треба думати в своїх партійних цілях.

³ Справедливість вимагає сказати, що підп. Капкан перед тим прислухався укр. Уряду розаброченням деяких певних роз'агітованих укр. військових частин в Києві і під Києвом.

козацтва, запропонувавши їм половину місць у вищезгаданім комітеті.

Ц. Комітет партії С.-С. по нараді з представниками вільного козацтва, розваживши над обставинами моменту, громадською цінністю підп. Капкана і його прихильників, їх майбутні заміри, та маючи на увазі близьку небезпеку з боку моск. большевиків — ухвалив, „не тільки не йти в цім керунку, але і не допустити до здійснення цього проєктованого державного перевороту.“

Укр. Уряд і Центральна Рада, за якими в той час жадна реальна сила не стояла, — спочатку цілком стратилися... але довідавшись про позицію партії С.-С. і вільного козацтва, — заспокоїлися. В недовгій часі після того підполк. Капкан¹ був звільнений з посади головнокомандуючого укр. армією; його група розсипалася.

* * *

Свідоме патріотичне укр. громадянство шукало вихода з трагічної ситуації, в якій тоді перебувала Україна. Було не тяжко усунути малоздатний до державної роботи уряд, але як зважитися на переворот, коли національний ворог-москвин наближається до воріт Києва, а його спільники по Україні і в Києві чекають свар і заворушень серед українського табору, аби покінчити раптом з українською державністю?!

Такі побоювання за укр. державність з боку патріотичного укр. громадянства використовують урядові партії С.-Р. і С.-Д., що, ставши у влади з самого початку революції, коли взаємовідношення сил на Україні і настрої укр. громадянства були інші, з незрозумілою упертостю, в цілях своїх узко-еґоїстичних партійних інтересів — конвульсивно тримаються за владу, хоч склад цих партій не давав їм змоги обсадити державний апарат, а надто високі відповідальні посади, технічно підготовленими до державної роботи особами.

Урядові партії С.-Р. і С.-Д. воліли тримати навіть на посадах міністрів осіб хоч і дуже молодих, з неокінчених студентів, яким місце хіба на шкільній лаві, але проте з їх власного „широсопіялістичного“ табору — і це в той момент, коли Україна була виставлена на альтернативу: „бути, чи не бути“ Очевидно, що партійний еґоїзм переміг тоді національний патріотизм цих партій².

¹ Полезнамо історикам сказати свій безсторонній суд в цій справі: чи це був авантюризм політичних спекулянтів, чи бажання вивести Україну з того трігичного становища, в якому вона тоді пробувала, чи в цій справі приймали участь елементи тієї і другої категорії.

² На жаль це явище ще в більш рельєфній формі повторилося і за часів влади Директорії.

Побоювання укр. громадянства за укр. державність тягнулися протягом усієї революції і мали свою підставу. З моменту проголошення своєї державности Україна неперервно вела війни з жадними до її земель сусідніми державами — Московщиною і Польщею, і з тої причини не мала змоги зайнятися внутрішнім упорядкуванням. Все це дуже сприяло всякому урядові, який би він не був, зоставатися у влади.

Вибори до Українських Установчих Зборів.

Партія С. С. приймала участь в виборах до Українських Установчих Зборів в листопаді 1917. року для популяризації гасла „Самостійної України“.

Всеукраїнський з'їзд партії 17. грудня 1917. р.

17. грудня 1917. року відбувся всеукраїнський партійний з'їзд, який об'єднав в одну партію усі самостійницькі політичні групи і течії, що стояли на ґрунті української державности і парламентаризму та були запрошені на цей з'їзд. (Українська Народня Партія, українська партія Самостійників-Соціалістів, націонал-соціалісти, соціалісти-революціонери-незалежні, націонал-демократи і безпартійний самостійницький елемент.)

На з'їзді було велике військоове представництво¹, представництво від всеукраїнської організації вільного козацтва а також представництво від укр. залізничників, робітників почт і телеграфа, кооперації, преси, літератури, науки і и.

На з'їзді були прочитані реферати по всім найважливішим питанням моменту, на підставі котрих після дискусії були ухвалені резолюції², з котрих головна: про негайне проголошення Українською Центральною Радою незалежної Української Народньої Республіки.

З'їзд доручив передати ці постанови Центральній Раді, для якої ціля була вибрана делегація³ з 21 чоловіка, по одному від кожної категорії представництва.

Весь час з'їзда панувала єдність і підвищений настрій. Всі представлені на з'їзді політичні групи і течії ухвалили об'єднатися в одну сильну партію Самостійників-Соціалістів.

¹ Від 4 корпусів, від багатьох інших окремих військових частин, кожда не менше полка, представництво від Київського гарнізона, взагалі військоове представництво рахувало за собою коло 300.000 вояків.

² Праці і постанови з'їзда видані в 1917. році окремою книжкою.

³ Ця делегація між иншим явилася на Київський губернський селянський з'їзд, що саме тоді відбувався, і привитала в імені з'їзда партії С.-С. українське селянство. Ця делегація після привітальних промов її членів, була зустрінута бурними оваціями.

На з'їзді був вибраний Центральний Комітет партії С.-С. з 21 чоловіка, по одному від кожної категорії представництва: від війська, залізничників, робітників почт-телеграфа, кооперації, преси, літератури, науки і від всіх увійшових в склад партії С.-С. політичних груп.¹

Хоч згідно поглядам партії С.-С. військо не мусить бути партійним, проте в Ц. Комітет увійшли представники укр. війська (військове представництво було в партії С.-С. і до з'їзда 17./XII. 1917. р.) на таких підставах:

1. Підчас великої війни, що в той час не була ще закінчена, майже все укр. населення від 18 до 50 літ було в сірих шинелях.

2. Партія С.-С. не переслідувала вузько-партійних інтересів в своїй діяльності серед укр. війська, а працювала в дусі загально-національному, в напрямі національного освідмлення укр. армії, бо партії залежало передовсім: а) в організації сильної укр. армії, як єдине надійної гарантії і опори Української держави, б) в охороні укр. армії від розкладу її анти-українською російсько-большевицькою агітацією.

3. Партія С. С. в своїй діяльності в армії і по укр. селах ніколи не вела агітації в напрямі дискредитації других укр. Партій: С.-Д., С.-Р.², та инш. — навпаки партія С.-С. признавала *raison d'être* існуючих тоді укр. партій, як представниць течій тогочасної політичної думки укр. громадянства, їх заслуги перед Україною і кликала до занехання партійних непорозумінь і утворення єдиного національного фронту проти національних ворогів.

4. То був час (як і зараз) напруженої боротьби укр. народа з жадними до укр. земель сусідніми народами: москвинами і поляками. Укр. громадянство мусіло приватною ініціативою, як то завжди буває скрізь по світі в аналогічних умовах,

¹ Президія партійного з'їзда:

Голова — інженір-ліс. Олександр Макаренко.

Товариші голови: 1. Д-р І. Луценко — Відомий діяч з херсонщини, працював понад 30 років на українській ниві, популярний серед війська і укр. селянства, провідник вільного козацтва, член Центральної Ради.

2. Д-р М. Андрієвський, — Київський адвокат, діяч кооперації.

3. Павло Макаренко, премірований інженір, д-р технології, — делегат і комісар 6-го арм. корпусу, член Ц. Ради.

Секретарі: 1. Ароном І. Андрущенко, — оден з організаторів першого лиц. Богданівського полку, член Ц. Ради.

2. Подковник Андрус, діяч з Херсонщини, член Ц. Ради.

3. Інженір В. Заїченко-Жадько — військовий старшина артилерії, член Ц. Ради.

² Хоч партії С.-Р. і С.-Д. тоді не шкодували чорних фарб для дискредитації партії С.-С. в очах народних мас і війська, ця їх робота не мала успіху і була тільки даремною витратою енергії.

допомогти утворенню сильної укр. армії і зберегти її від ворожих впливів; отже в цього погляду була рація присутності в Ц. Комітеті партії С.-С. фаховців військової справи, популярних до того серед укр. війська, і через це військове представництво мати найтісніший зв'язок Ц. Комітета з укр. військовими колами.

5. Укр. старшинство почувало потребу сконсолідуватися, хоч і непартійною групою, але коло громадської політичної течії, яка найбільше відповідала його психіці і національно-соціальним поглядам. Отже починаючи з 3-го укр. військового з'їзта, більшість національно-свідомого укр. старшинства¹ прихилилася до партії С.-С.

В решті решт не стало міцною традицією і до цього дня².

Військові делегати з'їзду, роз'їхавшись по фронту і по Україні, розпочали в укр. військах сильну агітацію за проголошення національної незалежності, за проголошення Української незалежної Республіки. Ця агітація мала великий успіх. Величезна більшість укр. армії категорично допомагала від Ц. Ради проголошення незалежної України, посилає до Ц. Ради безліч військових відповідних постанов. В наслідок цього — було проголошення Ц. Радою самостійної незалежної Української Народньої Республіки в січні 1918. року.

Оборона Київa.

Коли уряд Леніна пішов війною на Україну, аби її знову підбити в московську неволю і війська совітської Росії облягли Київ — Центральна Рада та її уряд стратилися. Організацію оборони Київa з konieczности мусіла взяти на себе приватна ініціатива.

¹ По демобілізації багато їх було і активними діячами партії.

² Все це дало повід політичним противникам партії С.-С. називати її партією військовою (розумій — на зразок німецької реакційної військової пруско-юнкерської партії часів імп. Вільгельма II.), що цілком не відповідає дійсности;

а) бо укр. військове старшинство в більшості — то старшинство військового часу, що тільки на час війни було одірване від мирної праці.

б) Більшість цього старшинства — то селянські діти, що по демобілізації вернулися на села до своїх батьків до хліборобської праці (ці елементи дуже помогли партії С.-С. працювати по селах і взагалі утворенню міцних зв'язків партії з укр. селом.) або демобілізована укр. інтелігенція: доктори, адвокати, інженери, архітектори, учителі і т. п., що були підчас великої війни покликані від мирної праці до війська як прапорщики (або в цей ранг призначені на фронті) і по демобілізації вернулися знову до своїх фахів.

в) Укр. парід — то є парід селян та робітників; отже в цих класів походить величезна більшість укр. інтелігенції і укр. військового старшинства. З цієї причини укр. національно-свідоме військове старшинство — це правда укр. демократія, і говорити про реакційність укр. старшинства — значить не знати дійсности.

Партія С.-С. приймала найактуальнішу участь в обороні укр. столиці Києва від наїздників-чужинців, що зафіксовано тогочасною пресою. В обороні Києва одіграли велику роль прихильні до партії С.-С. полки: „Республіканський“, „Богданівський“, „Полуботківський“, „Вільної України“ та інші. Центральний комітет партії С.-С. in corpore вступив в ряди укр. військ і наказав зробити теж само членам партії, що здібні володіти зброєю. Незвичайно хоробро боронило Київ вільне козацтво з Київського українського робітництва і вільне козацтво взагалі.

Страшні бої під Києвом і в Києві тривали 10 днів від 15. до 25. січня 1918. р. ст. ст. Невеличкий Київський гарнізон в де-кілька тисяч душ, зложений переважно з укр. інтелігенції як Наддніпрянської так і Галицької, проявив незвичайний героїзм¹.

Коли московського-большевицькі війська, що в де-кілька раз перевищували числом укр. гарнізон Київський облягли Київ, вибухло антиукраїнське повстання в самому місті: майже весь неукраїнський Київ повстав проти української влади, сипав з дахів і вікон кулями з кулеметів, рушниць, утворюючи справжнє пекло: електричне освітлення, подача води були перервані, за трескотнею кулеметів, рушниць і гуркоту гармат не чути було людського голоса. Але укр. військо героїчним зусиллям таки перемогло: 23. січня 1918. р. Київ був переможений і очищений від московських большевиків, пригнано електричне освітлення і подачу води.

Але московським большевикам помогла зрада² з українського боку. Майже половина укр. соціалдемократів і укр. соціалістів-революціонерів під проводом Нер новича (С.-Д.), Полозова (С.-Р.) та інших перейшла на бік московських большевиків. Ці люде до отвертого переходу на бік московських большевиків робили своє діло як в Ц. Раді так і в уряді.

Ц. Рада (та її уряд) вела себе нерішуче, хиталася, весь час намагалася замирити з московськими большевиками, доводила населенню в своїх відозвах, що вона (Ц. Рада) в своїм складі є те, що і совдеп. Все це згубило справу.

* * *

В решті решт в де-кілька раз дужча російсько-большевицька сила перемогла. Українське військо, стомлене безперес-

¹ В боях на улицах Києва згинув від ворожої кулі смертю національного героя полковник Андрус, діяч з Херсонщини, член Ц. Комітета партії С.-С.

² Свідома, чи не свідома — то річ однакова що до наслідків.

ганнями боями протягом 10-ти днів, втративши в боях більш як половину свого складу, мусіло покинути Київ¹.

В повнім боевім порядку з авангардними і арієргардними боями укр. військо відступало до Житомира і Коростеня. Всі непевні елементи давно покинули цей отряд: лишилися тільки ті, що воліли почесну смерть ніж національну неволю. Майже половину цього отряда складала українська інтелігенція: були цілі куріні виключно з укр. старшин, куріні з укр. юнкерів, були у війську укр. інженери, доктори, учителі, укр. студенти, навіть старші учні середніх шкіл — вся ця інтелігенція², що горіла святим огнем любови до Батьківщини, покинула свої родини і рідні оселі і помашерувала з Києва в невідому будучину.

¹ Перед наступом моск. большевиків Петлюра (з волі У. Ц. Ради він тоді уже не був військовим міністром) завдяки заходам партії С.-Д. одержав призначення командуючим лівобережним фронтом. Не будучи компетентним у військових справах, як особа цивільна, Петлюра в короткім часі розгубив усі свої війська, покинув на поталу моск. большевиків цвіт української інтелігенції, що стала до зброї, де вона майже уся вигинула, а сам втік до Києва. По п'ятах за ним йшли московські війська Муравьєва.

За добрі гроші Петлюра набрав в Києві і по-за Києвом до 300 душ т. зв. червоних гайдамаків, які своєю ведісціплінованістю і експесами заслужили собі серед населення, а надто єврейського, лиху славу.

Відпорну силу Київського гарнізона ослабила Ц. Рада, та її уряд, які, покидаючи Київ, забрали з фронту січових стрільців (їх було до 400 душ) для власної охорони.

Ц. Рада і Уряд, покинули Київ так поспішно, що не попередили навіть своїх лідерів: міністра хліборобства Зарудного (С.-Р.), що був замучений моск. большевиками, міністра почт — М. Шаповала (С.-Р.) та багато інших.

Являється питання, деж поділася 2-мільйонна укр. армія, що була не-що давно представлена на 3-му військовому з'їзді 20/X. 1917. р.?

А це сталося так. З цілком незрозумілих причин перед наступом російських большевиків з початку в. м. Петлюра, а після його дімісії в. м. Порш (п. Порш і п. Петлюра — особи цивільні, у військових справах некомпетентні) шляхом безупинних демобілізацій в короткий час розформували майже усю укр. армію, представивши під удари моск. большевиків майже безборону Україну. Лишилися перетворені тільки військові частини, національно-свідомі хоч і теж з поріділим складом, полки: Богданівський, Подубоківський, Республіканський, Дорошенківський, Гордієнківський, Наливайківський та інші, які во їм патріотизма з власної волі не захотіли розійтися по домах. В цім напрямі працювала серед цих військ партія С.-С. та інші державно-думаючі елементи укр. громадянства. В момент національної небезпеки утворилися з великою швидкістю війська приватної ініціативи: майже козачество Київського укр. робітництва, галицькі січовики, відділи укр. старшин, укр. єнаєрів, залізничників, поштоників та інші.

Всі вишеназвані війська виступили обороняти Київ від 15. до 25. січня 1918. р. ст. ст.

² По виході укр. війська з Києва одніи Ц. Комітет партії С.-С., вступивши в ради укр. війська, відбули усі походи проти моск. большевиків, аж поки останні не покинули Київ.

Але боева сила цього отряда була велика: люде йшли в бій з ентузіазмом, підчас боя, маючи проти себе вдесятеро дужчого противника, про відступ ніхто й не думав. Відбулася страшна бої під Коростенем, Житомиром, Бердичевим... Багато полягло там вірних синів Батьківщини, — але поле битви залишилося за українцями...

А тим часом надійшли допомогіві німецькі війська. Війська моск. большевиків охопила паніка: без ніякого опору вони тікали перед українсько-німецькими військами, — і в решті покинули Київ. На Лівобережній Україні моск. большевики стягли значні сили, уперто оборонялися, але мусіли очистити Україну.

Центральна Рада підчас приходу німців на Україну. Кабінет Голубовича.

З допомогою німецького війська Ц. Рада та її уряд вернулися до Києва¹.

Але в той час Ц. Рада уже втратила той високий авторитет серед народніх мас, який вона мала в початку революції. Загосподарене укр. селянство дивилося косим оком на Ц. Раду за соціалізацію землі і знесення приватної земельної власности: безземельне і малоземельне укр. селянство — за те, що хотіло одержати потрібну йому землю у приватну власність і не одержало; а робітничі, взагалі пролетарські елементи — за те, що не бачили ніякого полегшення своєї долі за час існування Ц. Ради.

Отже Ц. Рада і її уряд повисли в повітрі. Настав момент реорганізації уряду, утворення коаліційного кабінету по діловому принципу. Цього домагалися партія С.-С., партія С.-Ф., українське військо, укр. громадянство. Сім домаганням спочувала і німецька військова влада. Але урядові партії С.-Р. і С.-Д. не хотіли зректися свого домінуючого значіння, зволікали справу без кінця.

Коли німці прийшли на Україну, вони не думали про окупацію чи захват політичної влади: тоді їм було не до того: Антанта, з якою вони воювали, тримала Германію в блоkadі, отже Германії скрутно було із-за браку поживи і сирівців. А за цим вони і прийшли на Україну... Німці дали

¹ Довгий час після того, як укр. війська увійшли в Київ, український уряд не функціонував: більша частина міністрів, що при вступі моск. большевиків розсіялися по Україні для самопорадунку, сиділа десь в глухих закутках провінції в своїх садибах, куди не скоро дійшли вісті про події і поворот укр. влади до Києва. Публіка навіть кишла собі з цього. Навіть коректна газета „Нова Рада“ писала з цього приводу такі замітки. Дуже дотро не явився до Києва міністр земельних справ Микола Ковалевський (С.-Р.). Військовий міністр Погодєвський (С.-Р.) так і не явився; Жуковський довго виконував обов'язки в. м., як поки не був призначений дійсним міністром

укр. уряду військову допомогу і ждали від його взамін стільки пожини і сярівців, як то було вказано в договорі.

Укр. населення в більшості зустріло німців або стримано, вичікуючи наслідків, або прихильно, бо прихід німців, принаймні в початку, в значній мірі припинив анархію на Україні¹.

Пройшов місяць. В Берліні весь цей час нетерпляче чекали, коли врешті решт обіцяний хліб привезуть до Ієрманії, але хліб не поступав; укр. уряд мало журився справою виконання вищеназваного договору. В Берліні почали нервуватися, вимагали від німецької військової влади на Україні рішучих кроків. Але укр. уряд вів далі політику зволікання. Це доводило німців до лютости, бо зволікання з хлібом загрожувало німцям катастрофою. Відносини українсько-німецькі стали швидко псуватися.

Уряд Голубовича² не міг цього не бачити, проте вів далі політику зволікання, а тим часом робив спроби організації антинімецької сили³. Ці спроби були не тільки невдалі, але і шкодливі.

Військовий міністер Жуківський (С.-Р.), який тоді посідав права, що межували з військовою диктатурою, дозволив (тайно) полякам на території Правобережної України організувати три польські корпуси, дав полякам великі права і концесії, що межували з окупацією. Все це робилося тайно, поза сином укр. громадянства. Німці мусіли ці польські корпуси розброювати і випроваджувати на північ поза межі України⁴.

Мало того, — з ініціативи членів уряду Голубовича засновалася тайна антинімецька політична організація (Справа Гаєвського — Осипова — Доброго).

Антиукраїнський настрій німецької військової влади зростав з-дня-на-день.

Політика уряду, а надто в. мін. Жуківського, була впрост хаотичною: з одного боку уряд покладав усі свої надії, рахував своєю опорою німецьку збройну силу — а разом з тим робив все, аби знеохотити цю силу до себе.

¹ З якого боку не розглядати справу закликаппя Ц. Радою німецьких військ на Україну, одно безперечно ясно: спровадження німецької збройної сили на Україну — дало змогу передшкки українському народові в його боротьбі за незалежність. В цім є заслуга проф. Грушевського, — голови Ц. Ради. Окрім цього визнання української держави чотирма державами: Ієрманією, Австрією, Болгарією і Турцією — є сам по собі факт великої ваги.

² Хоч він складався з політично недозрілого елемента.

³ Це робилося в той час, коли на Україні було 400.000 німецького війська і стільки-ж австрійського. Творилося щось кошмарно-абсурдне...

⁴ Ці три корпуси потім перейшли в Мінщину, склали ядро окупаційних польських військ, що заняли укр. землі: Холщину, Підляшшя, Західну Волинь... Договір Жуківського з поляками був опублікований в партійній газеті: „Самостійник“. Укр. громадянство дуже обурилося, коли про це все дізналося.

Німці побачили, що з урядом Голубовича тяжко дійти до якого-будь порозуміння і співділення. Цим настроєм німецької військової влади скорастовалися русско-польські реакційні кола з генералом Скоропадським на чолі. Ці кола обіцяли німцям все, що тільки вони схочуть, аби німці допомогли їм захопити владу на Україні. Ці російські кола¹ працювали одночасно і в Берліні...

Позаяк тогочасний німецький уряд, що був під впливом креських юнкрів, взагалі аграріїв, більше спочував буржуазно — поміщицьким² колам на Україні, як укр. демократії, то справа була вирішена в користь перших.

Щиросоціалістичний с-рівський уряд Голубовича не дуже дбав о симпатії широких народніх мас.

По повороті до Києва цей уряд з апровати Ц. Ради завів державний мілітарно-олігархічний устрій³.

Серед губерніяльних і повітових комендантів було багато осіб з російського чорносотенного офіцерства, що зневажало і глузилося над усім українським.

Цього рода команданти мали собі обороня в Київським команданті генералі Присовським, що користав великим довір'ям Жуківського. Генерал Присовський був російським реакціонером, який одіграв значну ролю в поваленні влади Ц. Ради при перевороті генерала Скоропадського, при якому був двірцевим командантом...

Все це не могло сприяти симпатіям населення до Ц. Ради і її уряду.

Партія С.-С. іела уперту боротьбу з цим антидемократичним і антинаціональним напрямом політики уряду Голубовича.

¹ Велику ролю в цій справі одіграв „Протофіс“: — спілка організацій: продукції, торгівлі, фінансів і сільського господарства, себ-то спілка організацій російсько-польської буржуазії і російсько-польських ділчів-обшарників на Україні (так званий союз хліборобів-власників), що мала в своїм розпорядженні сотні мільонів карбованців на свої політичні акції.

² Завдяки довголітньому поневоленню укр. народа і асиміляційній політиці російського уряду, класи буржуазії і ділчів на Україні належать в більшости до руської чи польської національності. Характерно для уряду Голубовича і урядових партій С.-Р. і С.-Д.: в той час, як про заміри німців і „Протофіса“ говорили майже на усіх перехрестках Києва ще задовго перед переворотом Скоропадського, уряд Голубовича заперечував усі ці чутки, як безпідставні: уряд в своїй наївности пам'ятав тільки одне, що німці зобов'язалися не втручатися до внутрішнього життя на Україні, забуваючи при тому, що і уряд має зобов'язання що до німців, і що невыконання цих обов'язків в певній мірі, принаймні морально, увільняє німців і від зобов'язань що до України.

³ Хоч цей устрій не відповідав соціалістичним програмам С.-Р. і С.-Д., швидше був реставрацією устрою середніх віків, але одне діло — говорити привабливі гасла, а інше діло — переводити їх в життя. Отже в такий спосіб уряд Голубовича запроваджував „тверду владу“ на Україні...

Жуківський знаряддям представників рос. реакції.

Російські консервативні кола робили заходи ще перед переворотом Скоропадського, аби обеззброїти укр. владу засобами самої укр. влади. Військовий міністр Жуківський, треба думати, з намови російських кол, що з'уміли оточити його своїми клевретами, як Присовський, а потім Сливинський та інші, заходився з допомогою німецьких військ обеззброювати вільне козацтво і укр. населення, частину укр. „синьої дивізії“ вислав з Києва а рештки цієї дивізії вкупі з полком Січових Стрільців (1000 душ) збирався розпустити. Укр. громадянство було цим дуже обурене. Партія С.-С. уживала усіх сил, аби всі ці заходи відносно обеззброєння укр. вільного козацтва і укр. населення ударемнити.

Ініціативи Присовського і за згодою Жуківського було дозволено русским офіцерам в Києві з'організоватися в окремий отряд. Офіцери цього отряду, що сягав кількістю до бригади, не крилися з своїми замірами що до відбудовання монархічної „єдиної невідимої Росії“ і ворожим настроєм до української влади, вели себе зухвало в стосунку до українців. Укр. громадянство стурбовалося. Партія С.-С. домогалася негайного розформування цього русско-добровольческо-офіцерського отряду¹ або його відсилки на фронт проти російсько-большевицьких військ. а замість цього отряду прикликати в Київ Запорожський корпус. Але Ц. Рада та її уряд були сліпі і глухі.

На всі ці доводи Жуківський відповідав, що в його розпорядженні 400.000 німецьких багнетів, отже він не має чого боятися. Коли йому зауважали, що чужа сила є завжди чужою і що невідомо, куди повернеться німецький штик завтра, він відповідав, що німці додержатъ умови з Україною.

Офіціозна і офіційна преса² мовчала про все це: укр. громадянство дізнавалося правди з опозиційної преси партій С.-С., С.-Ф. і непартійної преси.

Отже Ц. Рада та її уряд своєю діяльністю підготували ґрунт для перевороту генерала Скоропадського.

¹ Цей офіцерський отряд одіграв свою роль при перевороті ген. Скоропадського 29. квітня 1918. р.

² Урядові партії С.-Р. і С.-Д. одержували великі гроші на допомогу своїй пресі. Найбільше одержували С.-Р.-и. Напр. на державні субсидії видавалися щоденні великі С.-Р.-ські газети: „Боротьба“, „Відродження“ та інші.

Переворот генерала Скоропадського.

Коли наслідком справи „Доброго“ відділ німецьких солдат увійшов в будинок Ц. Ради і в брутальний спосіб обійшовся з членами Ц. Ради, домагаючися, аби члени Ц. Ради підняли руки до-гори і т. п. — тільки тут Ц. Рада¹ та її уряд опам'яталися. Німці заговорили з ними мовою, якою говорить мілітарна сила. Ц. Рада пішла на всі уступки, навіть на коаліційний кабінет з більшістю представників партій самостійників-соціалістів і соціалістів-федералістів. Але було уже пізно!

„Протофіс“-ом був інсценований² з'їзд хліборобів-власників. На цьому з'їзді під обороною німецьких штиків без голосування вибрали гетьманом України генерала Скоропадського. В час цього перевороту по всіх улицах (майже по всіх дворах цих улиць), сумежних з майданом Св. Софії і будинком Ц. Ради були німецькі частини, готові до бою. Німці очевидно чекали сильних заворушень, чекали відпору.

Але до такого відпору не дійшло. Синежупанники (синя укр. дівізія) були саме перед ним обеззброєні.

Розійшлася чутка, що полк галицьких січових стрільців в Києві (він числив коло 1000 стрільців) збирається боронити Ц. Раду. Теж саме збирається робити укр. інтелігенція, укр. старшинство, що з тої чи иншої причини пробувало в той час в Києві, укр. студентство та юнацька школа.

Члени партії С.-С., а надто члени військового товариства „Батьківщина“³, домагалися від Ц. Комітета партії організувати опір гетьманському перевороту, для якої цілі призначити кандидатів з військових фахівців, національно-певних: одного на вождя укр. військ і інсургентів в Києві, другого на командуючого військами Лівобережної України, третього — Правобережної України: домагатися від Ц. Ради та її уряду затвердження цих кандидатів, аби ці війська мали юридичне право уважати себе військом законного народного уряду⁴, і покликання укр. народу до боротьби з узурпатором.

¹ Позаяк в Ц. Раді і її Уряді величезну більшість складали партії С.-Р. і С.-Д., то період діяльності Ц. Ради і її уряду фактично був періодом диктатури цих двох укр. партій.

² У. Партія С.-С. має видати в недовгий час історичні монографії про ці події і взагалі про українську революцію 1917—1920. р. р.

³ Військове товариство „Батьківщина“ було організоване партією С.-С. в цілі обелення національно-свідомого старшинства і військового елемента взагалі. Це військове товариство одіграло свою історичну роль, а надто в часи гетьманування Скоропадського.

⁴ В противний разі німці моглиб назвати повстанчі війська збіго-виськом бандитів і під таким гаслом розпочати проти них акцію.

Ц. Комітет партії розумів добре, що уже запізно, але мусів улягти загальній волі та поробив усі ці заходи. Члени Ц. Ради і уряду, очевидно уважаючи справу за програну, уже дбали тільки про власну безпеку: розсипалися по Києву, багато виїхало навіть з Києва.

* * *

Трагічний, незабутній день 28. квітня 1919. р. Січові Стрільці лавами йдуть по В. Володимирській вулиці до будинку Ц. Ради. Лиця їх суворі. В очах — рішучість. На улицях замерло...

Тільки чутно далеко мірний крок і брязкіт зброї. Підійшли до будинку Ц. Ради, оточили весь квартал... виставили кулемети... Будинок Ц. Ради був уже пустий: Центральна Рада і уряд розсіялися. Купка галицьких українців йшла на смерть за національну ідею, за національну честь і достоїнство... Запорозький корпус був далеко і нічого не знав... Укр. молодіж, старшинство не витерпіло, кинулося за зброєю...

В недовгий час відділи руських офіцерів посунули по В. Володимирській і Фундуклівській до будинку Ц. Ради... Загребіли стрілецькі кулемети — і цих „руських отрядів“ як не було: — тікали без пам'яті.

Через деякий час сунуть густі лави німецької піхоти. Підійшли і оточили квартал і Січових Стрільців... Стрілецькі і німецькі офіцери між собою говорять... стискають собі руки... адже вони не що давно воювали разом плече-о-плече.

Пізно вечером Січові Стрільці опустили квартал і будинок Ц. Ради, охорону яких взяли на себе німці. На ранок німецький відділ уступився і будинок Ц. Ради був зайнятий отрядом руських офіцерів.

Того-ж дня 29. квітня 1918. р. вийшов маніфест гетьмана Скоропадського в справі нової влади.

Запорозький корпус.

Те українське військо, що вмащеровало в Київ після відступу большевиків, було під впливом партії С.-С.²

Настрій сих військ був ошзціційний, що до уряду і Центральної Ради. Це непокоїло уряд. З тої причини військовий міністр Жуківський, не давши вищеназаному війську навіть відпочити кілька днів після більш як місячного важкого походу, дав наказ негайно вирушити до дальшого походу на

¹ В шведській часі по тому Січові Стрільці були німцями обзброєні.

² Виключаючи червоних гайдаків Петлюри, числом кодо двох сотень.

Зростаюча сила Запорозьського корпусу почала непокоїти німецьку військову владу. Після походу корпусу на Крим німці роблять де-кілька спроб обеззброїти корпус (в період гетьманського перевороту і після), але корпус завчасу це помічав і своєчасно ставав в боєву оборонну позицію. Не бажаючи в бою з цим корпусом понести тяжкі втрати, німці врешті відмовилися від своїх замірів.

Гетьманський переворот застав корпус в Александровську, де він відпочивав після де-кілька-місячного походу.

Корпус не знав, хто зробив цей переворот, не знав, що його зробили російсько-польські обшарники в допомогою німецької військової сили. Гетьманці (прихильники Скоропадського) сповістили корпус, ніби переворот зробила партія С.-С.¹, яку і в той час, як і завжди, ліво-соціалістичні кола підозрювали о нахил до гетьмансько-монархічного устрою на Україні.

Корпус не повірив цим чуткам, а послав своїх людей до Києва про все довідатися. Приїхав з ними до Києва і комісар партії С.-С. з інформаціями і за інструкціями. Поки все це відбувалося, уплило багато часу; момент для відповідної акції був втрачений; лишалося одно: зберегти корпус до більш відповідної хвили.

Але „гетманцям“ цей корпус, що відмовлювався присягати Скоропадському, був більмом на оці². Гетьманські кола

перевороту Скоропадського вернулися в свої маєтки, а також наставлена реакційним урядом Скоропадського адміністрація не сміла кривдити населення реквізіціями, штрафами і езекуціями, в той час як все це робилося у великій мірі майже скрізь по Україні.

¹ Відомості про те, що переворот ніби зробила партія С.-С., скоропадківці послали скрізь по Україні, чим зробили велике замішання в укр. колах, бо в той час партія С.-С. мала дуже великі симпатії на Україні.

Треба признати, що серед укр. патріотичного громадянства є досить значна течія за гетьманський устрій, але широко-національний, по типу колишнього історичного, згідно сучасних обставин, але ця категорія укр. громадянства в момент перевороту не знала, що ідею гетьманства на Україні, так виспіваного нашим національним поетом Шевченком, використали ворожі до української ідеї русско-польські реакційні кола для завізиту політичної влади на Україні, а навіть радша (гетьманська течія серед укр. громадянства), що діяльності тих коз що репрезентувалися в У. Раді і уряді Голубовича, настав кінець. Все це пояснює, чому при перевороті Скоропадського не стало на Україні серйозних заворушень; вони стали значно пізніше, коли укр. народ розібрався, що то є влада Скоропадського.

² Коли в швидких часі по перевороті Скоропадського вся киянина укр. інтелігенція була зачеплена в тюрму від німецькою вартою, коли навіть майже половина членів Ц. Комітету партії С.-С. і багато визначних діячів партії трапили до тюрми (а дехто був і розстріляний), Запорозький корпус мав громадянську відвагу проги цього отверто запротестувати. Представництво корпусу написало відомий лист до голови партії С.-С. що пробував тоді в Київській Лукіянівській тюрмі в тяжкій однаочній уязненні. (Див. газету „Самостійник“ № 9 „Лист батьку козацькому, голові партії Самостійників-Соціалістів, інженіру ліс. Олександрю Макаренкові“.)

зробили всі заходи, аби усунути з корпусу опозиційний ідейний елемент старшинства, розбити єдність старшинства корпусу підкупом, нагородами, обіцанням всяких благ тим, хто стане на бік гетьмана. Після довгого часу цієї праці серед старшинства сего корпусу, хоч і незначна його частина, похитнулася.

Підготувавши ґрунт в такий спосіб, гетьманці приступили до рішучої акції: укр. корпус був обложений німецькими військами; серед командного складу корпусу не було уже давнішої єдності; деякі частини корпусу, які гетьманці уважали для себе небезпечними, були обеззброєні, найбільш популярні серед війська укр. старшини були звільнені і замінені прихильниками Скоропадського (переважно росіянами-москалями); були і розстріли. Національно-свідомі козаки почали масами покидати корпус. В швидкім часі корпус зменшився більш як на половину.

В таких невідраднім стані Запорожський корпус перебув гетьманське лихоліття, хоч і з великими труднощами, а в момент повстання по заклик Директорії 15. листопада 1918. р. раптом віджив і одіграв велику роль в цім повстанні, захопивши під владу Директорії Харківщину і Полтавщину.

Професор С. М. Грушевський.

За часів Центральної Ради велику роль одіграв її голова-проф. Грушевський. Укр. громадянство покладало на його великі надії. Партія С.-С. дуже хотіла, аби проф. Грушевський одіграв ту роль, яку потім одіграв проф. Масарик в Чехії, аби проф. Грушевський, як досвідчений громадський і державний діяч, став на чолі української держави, як президент. Більшість укр. громадянства так само цього бажала. Проф. Грушевський про се знав. При розмовах з ним представники партій С.-С. не раз заявляли, що він мусить бути по-над партіями, бо всі партії мають до його довіря і глибоку пошану. Проф. Грушевський в перший період існування Ц. Ради посідав такий моральний авторитет, як мало-хто з представників верховної влади в світі; він фактично вів всю укр. політику, фактично був головою держави.

Особа проф. Грушевського об'єднала би в той час навколо себе всі укр. партії, перепинила би партійні сварки, а все це поставило би укр. державу на твердий ґрунт.

Чому ж це не сталося?

Річ в тім, що Ц. Рада в своїм складі була більш як наполовину з С.-Р-ів, а в програмі С.-Р-ів визнавалася республіка без президента.

В той час крайних гасел партія С.-С., що стояла за республіку з президентом, за се одно уважалася партіями С.-Р. і С.-Д. — реакційною, через це самостійників-соціалістів називали гетьманцями, монархістами і т. п. Треба думати, що проф. Грушевський боявся зразити проти себе дві партії (С.-Р. і С.-Д.) а надто партію С.-Р., яку він уважав селянською, виллювою серед укр. селянства. Хоч на нашу думку — то даремно: авторитет проф. Грушевського був надто високий, аби С.-Р.и посміли стати проти його.

Коли Ц. Рада з допомогою німців повернула до Києва, вона уже не мала серед укр. народа свого колишнього авторитету; одночасно підупадав і авторитет проф. Грушевського. В цей саме час проф. Грушевський записався в партію С.-Р. Цей факт прикро вразив укр. громадянство: всі хотіли бачити проф. Грушевського по-над партіями.

Аби судати, яке негативне вражіння зробило це на укр. громадянство, досить нагадати, що при виборі Директорії навіть С.-Р.и не рискнули виставити його кандидатуру, що в Національнім Союзі, після в'їзду Директорії до Києва, коли С.-Р.и внесли пропозицію ввести в головну раду Нац. Союзу проф. Грушевського — всі, навіть непартійні одноголосно висловилися проти. Трохи пізніше на трудовім конгресі 19./I. 1919. р. проф. Грушевський проявив нахил до комунізму. Отже збігом нещасливих обставин така велика сила, як проф. Грушевський, майже не була належне з'ужита на користь Батківщини. Великий учений сказався малим політиком.

Мине час. Страсти уляжуть. Український нарід з'уміє не тільки вшановати своїх великих людей, але і вибачити їх помилки.

Увага. Партія С.-С. попередила проф. Грушевського про проєктований захід на його перед большевицьким повстанням в Києві 16. січня 1918. р.

Українські партії; їх взаємовідношення.

Являється питання, чому партія С.-С. не з самого початку укр. революції, а значно пізніше, власне з 3-го військового з'їзду, являється на укр. політичнім горизонті, як поважна сила, хоч партія існувала з 1901. року? —

Укр. Партія С.-С. дійсно існує з 1901. року, але вона поставила з самого початку свого існування своїм гаслом: визволення українського народа з національної і соціальної неволі шляхом революції чи повстання і утворення незалежної соборної Україн.-Республіки працюючого люду від гір Карпатських аж по Кавказ — як національний все-

український ідеал. Такі гасла, завдання і діяльність російський уряд уважав державною зрадою і належне на них реагував. Отже в часи царської Росії належати до партії було дуже небезпечно; партія проводила свої акції дуже конспіративно; нових членів в партію приймали дуже обачно; тільки фанатики національної ідеї вступали до партії, бо уже одна приналежність до цієї партії кваліфікувалася російським урядом як державна зрада і загрожувала смертною карою.

До укр. партії С.-Д., яка відносилася лояльно до російської держави, бо хтіла тільки автономії України в єдиній неділній Росії, російський уряд логічно відносився пілком инакше. Отже партія С.-Д. мала значно більшу змогу всети свою партійну роботу і розвиватися.

Українських С.-Р-ів¹ тоді не було, були одні С.-Р-я російські.

Укр. партія радикально-демократична (У. П. Р.-Д.) та інші правіші укр. групи були ще більш лояльні до російської держави та її уряду.

Партії С.-Д. і Р.-Д. і правіші укр. групи старалися відмежуватися від „самостійників“² в очах рос.-уряду і рос. громадянства, аби їх не запідозрили в сепаратизмі.

Укр. соціал-демократи вороже ставилися до самостійників-соціалістів ще з другої причини: Самостійники-Соціалісти мали сильні робітничі організації, — отже ці дві партії зустрічалися як суперники при організаційній праці серед народніх мас. Національні гасла Самостійників-Соціалістів трактовалися в той час укр. С.-Д-ми, як гасла реакційні, ворожі інтересам українських робітничих мас.

Радикально-демократична партія (нинішня партія Соціалістів-Федералістів) та правіші від неї укр. політичні групи старалися відмежуватися од Самостійників-Соціалістів, але з інших причин: треба думати, ці партії і групи боялися, аби гасло національної незалежності укр. народа не викликало з боку російського уряду сильних репресій на укр. громадянство, і тим не зашкодило³ молодому неокріпшому тогочасному українському руху.

¹ Українські С.-Р-и утворилися незадовго перед укр. революцією, як одкол від російських С.-Р-ів.

² Укр. громадянство називало членів Укр. Народньої партії — „самостійниками“, а позаяк Укр. Народня партія була партією соціалістичною, то члени укр. Народньої партії звали себе Самостійниками-Соціалістами.

³ Самостійники-Соціалісти не уважали ці побоювання за обгрунтовані, бо базіровалися на іншому: як свідчить історія, тільки висока ідея національної незалежності поривала широкі народні маси до стійкого національного руху, а інтелігенцію — до національного самопосягання і героїзму.

Українські партії в момент революції

28. лютого 1917. р.

Після вибуху всеросійської революції укр. партії С.-Р., С.-Д., С.-Ф., У. Т. П. відкрито стають до громадської роботи. Самостійники-Соціалісти цього зробити не могли: Росія все ще була „единою неділимою“, влада на Україні була в руках агентів „Російського Временного Правительства“, яке так само, як і царський уряд не допускало і рішуче поборювало всякі прояви українського „сепаратизму“. З цих причин існування партії С.-С. було півлегальне, аж поки „Временне правительство“ не упало. Отже обставини довго не сприяли організаційній праці партії С.-С.

Для українських партій С.-Р. і С.-Д. обставини були значно щасливіші: ці партії зустріли укр. революцію більш-менш з'організованими. З тої причини в Ц. Раду трапила більшість представників із С.-Р. і С.-Д., логічно і укр. уряд склався з цих двох партій.

Партії С.-Р. і С.-Д., ставши таким чином партіями урядовими, широко користали з великого національного фонду, який склав укр. нарід зовсім не на партійні, а на національні піли: на будову укр. держави. Це дуже скріпило становище цих двох партій: гроші дали їм змогу поставити належне сьому партійну пресу — а преса є силою! — і закріпити свої позиції як в центрі так і на провінції.

Хоч потім з'організовалися і дійшли до сили інші укр. партії і групи і взаємовідношення сил на Україні стало інше, але партіям С.-Р. і С.-Д., як партіям урядовим, що мали за собою підтримку уряду і всього державного апарату, було не тяжко відстоювати свої позиції. Практика державного життя показала, що взагалі всяка урядова партія, маючи в своїх руках урядовий апарат, по інерції довго держиться навіть і тоді, коли її сила в декілька раз уступає силі партій опозиційних.

Звичайно, колиб Україна мала зовні з боку сусідніх народів, український нарід в решті решт витворив би собі і парламент і уряд по своїй уподобі без закладу з погляду на-

Правда, це не були партії в європейським розумінні цього слова (бо відомого політичного життя в царській Росії не було), як не є вони такими і зараз, — це були групи радикальної укр. інтелігенції (переважно молодіжної), з слабкими і несталими зв'язками з українським селянством і робітництвом. (У. С.-Д.-и у цьому є зовсім слабкі, бо робітництво на Україні складається у величезній своїй більшості з прошлого неукраїнського селянства.) Але і цієї сл. б. організованості було дозволу, щоб ці дві укр. партії мали змогу захопити в свої руки при першій вибуху революції верхову укр. руку серед реорганізованих і хвилюючих народних мас.

ціонального і ділового, за які йому, народові, не довелося би червоніти перед культурним світом.

Але росіяне і поляки не могли помиритися з утратою земель, які вони здавна рахували своїми. Відносини з росіянами і поляками, напружені з самого початку укр. революції, обернулися у ворожі — і врешті вибухла війна, яка з невеликими переривами тягнеться до цього часу. Це відвертало увагу українського громадянства від внутрішніх справ в бік ворога зовнішнього. З цієї причини переміна гіршої влади на кращу все уважалася несвочасною і відкладалася — до кращих умов.

Українізація військ.

Велика війна ще не була скінчена, майже все доросле населення України від 18 до 50 років було під рушницею. Революція всколихнула маси; вони могуте потягнулися до кращого життя. Ці маси прагнули правдивого слова, чекали провідників, які мали повести їх до кращої будучини. Армія раптом зреволюціонізувалася: мітинги за мітингами без кінця. І українські і російські партії розпочали енергійну працю в військах; все військо поколалося на партії. Почалася т. зв. українізація військ. Партія С.-С., що з моменту революції головну свою увагу звернула на військо, — в вищезгаданій справі українізації військ одіграла свою історичну роль¹.

Творилася національна українська армія².

Укр. Соціалісти-Федералісти — поміркована партія, існує по-над десяток років, має свої заслуги перед Україною, а надто в сфері культурній. С.-Ф.-и працювали головним чином серед фахової укр. інтелігенції, приймали слабу участь в українізації військ і утворенню національної укр. армії, і тому партія С.-Ф. весь час революції не мала реальної сили, яку могла б протиставити тогочасній укр. владі, до якої весь час була в опозиції.

Укр. Трудова партія, трохи лівіша за С.-Ф.-ів, повстала з вибухом революції, симпатична що до свого складу і напряду, але обставини не сприяли їй вийти на більш широкий шлях.

¹ Документи в цій справі будуть своєчасно видруковані.

² В цій справі треба віддати справедливості укр. партіям С.-Д. і С.-Р., що так само приєднувалися укр. народові: вони енергійно боролися з са-тіні одиудуцями-російськими С.-Д.-ми і С.-Р.-ми за випис на війська. Адація українських С.-Д.-ів і С.-Р.-ів в той час мала характер більш національний, у їх не було тієї потерпимости до всіх инакше думалючих громадян, як це проявлялося пізніше.

Українське вільне козацтво.

В недовгий час після вибуху укр. революції почався на Україні могутній рух вільного козацтва. Цей рух — аналогічний Січовому руху в укр. Галичині. Почавшись в Києві, цей рух швидко розійшовся по всій Україні. Орган зації вільного козацтва мали на меті: боронити Батьківщину від національних ворогів, а на місцях підтримувати лад, спокій і громадську дисципліну, ширити національну свідомість і світову культуру через засновання „просвіт“, читальнь, бібліотек і т. п. Вільне козацтво почалося і ширилося стихійно, головн серед укр. селянства¹. Оживали давні традиції часів Хмельниччини і Запоріжжя. Укр. нарід сам заходився будувати свою державу та творити її мілітарну силу². Здавалося, величні перспективи для укр. держави переходили в дійсність. Але не так склалося...

Укр. партіям С.-Р. і С.-Д. цей рух видавався буржуазним: вільне козацтво, як то виявилось на тійськових з'їздах, було національним і суто-демократичним, але не симпатизувало соціалізації³ землі та иншим крайнім соціальним експериментам. Сего було досить. Урядовий апарат був в руках цих партій. Уряд намагався взяти рух вільного козацтва до своїх рук, написав устав для вільного козацтва, що не відповідав⁴ настроям останнього, на чолі догляду за в. козацтвом поставив соціалдемократа. Серед козацтва були пущені крайні соціальні гасла.

Вільне козацтво і Генерал Скоропадський.

Але гробокопателями в. козацтва стали праві елементи. Коли розпочався рух в. козацтва, праві реакційні кола (навіть неукраїнські) захотіли використати цей рух для своїх цілей. Ген. Скоропадський, що в той час командував 34. укр. корпусом і заявляв при кожній нагоді свою відданість Україні, укр. уряду і Ц. Раді, явився на з'їзд вільного козацтва, запевняв його, що, він, Скоропадський, віддає усі свої сили, свою велику земельну власність і багатоміліонове майно на народні цілі. До того всього ген. Скоропадський був нащад-

¹ Мійське вільне козацтво з укр. робітництва було тільки в Києві поміжною силою.

² Вільне козацтво завжди йшло в контакт з партією С.-С.: вільне козацтво було представлене на третьому військовому з'їзді (20./X. 1917. р.) і на всеукр. з'їзді партії С.-С. (17./XII. 1917. р.)

³ Хотіло наділення землею малоземельного і безземельного укр. селянства у власність.

⁴ Що козацький рух не відповідав ідеології інтернаціонального соціалізму цих партій — це цілком зрозуміло.

ком укр. г. тьмана. Національні традиції в народі заговорили, і ген. Скоропадського¹ вибрали отаманом вільного козацтва. Ген. Скоропадський зумів підібрати по своєму смаку „генеральну козацьку раду“² (принаймні більшість її), в якій був головою.

Але дійсні заміри ген. Скоропадського скоро розкрилися. Коли відбувалися вибори в Укр. Установчі Збори, організація російсько-польської великої земельної власности виставила кандидатом в свій список No. 16 — ген. Скоропадського. Вільне козацтво насторожилося. Коли про це дізнався укр. 34. корпус, що був під впливом партії С.-С., страшенно обурився. Хоч прихильники ген. Скоропадського запевняли, що дідичі вписали в свій список ген. Скоропадського без його згоди, але сему ніхто не вірив, і ген. Скоропадський мусів покинути корпус.

При непорозуміннях між укр. селянством і дідичами ген. Скоропадський в ролі отамана в. козацтва завжди ставав на бік дідичів, старався ужити в користь останніх збройну силу в. козацтва³. Все це відкривало очі в. козацтву, що то є властиво ген. Скоропадський. В. козацтво почало поволі ставати до Скоропадського в опозицію і вивільнятися зпід його зверхности, аж поки в решті решт в початку січня 1918. р. його власна охоронна сотня, що була підібрана його клевретом Полтавцем і добре оплачена, стріляла по вікнах помешкання ген. козачої ради в Білій Церкві.

Коли ген. Скоропадський став гетьманом, в козацтво звернулося до його⁴ о дозвіл всеукраїнського з'їзду в. козацтва, але Скоропадський не тільки не дозволив цей з'їзд, але і скасував в. козацтво, а натомість став організувати своє власне „козацтво“ в цілях оборони великопанських інтересів. Але це йому не пощастило: в такі „козаки“ — укр. селянство не пішло. Вільне козацтво після сего перейшло на нелегальний стан і переслідувалося⁵.

В страшних повстаннях на Звенигородчині, Таращанщині, Уманьщині та інш. проти гетьманської влади і німецької окупації приймало активну участь і в. козацтво. Так само в. козацтво оліграло значну ролю при повстанні 15./XI. 1918. р. по заклик Директорії. Взагалі в. козацтво було і є душею повстанчого руху на Україні проти пановання чужинців.

¹ Укр. справа пішлаб цілком иншим шляхом, якби ген. Скоропадський пішов національним суто-демократичним шляхом, яким прирікав йти.

² Екзекутивний і представницький орган в. козацтва.

³ Це помогло крайнім лівим елементам вести агітацію серед в. козацтва, аби його розввадити.

⁴ Формально він тоді ще був отаманом в. козацтва.

⁵ В. козацтво в цей час, як і завжди, підтримувало тісний зв'язок з партією С.-С.

Військове товариство „Батьківщина“.

Ще за часів Ц. Ради по поверті її з допомогою німців до Києва було утворено партією С.-С. в цілі об'єднання українського вояцтва військове товариство „Батьківщина“, яке в швидкім часі набрало великого значіння і сили. Більшість укр. військового старшинства приєдналося до цієї організації. Ця організація мала в своїм розпорядженні значні капітали і через свої філії розгалужувалася по Україні. Головою тов. „Батьківщини“ від червня 1918. р. став відомий укр. діяч — генерал Греков (стор. 46 і сл.). В помешканні „Батьківщини“ почав своє існування і відбував свої збори Укр. Національний Союз, з'організований з ініціативи партії С.-С., голова котрої був першим головою Національного Союзу. Довший час в помешканні „Батьківщини“ була редакція партійної газети „Самостійник“, аж поки не була перенесена в инше місце, аби не дратувати гетьманців.

Коли німцями був роззброєний полк „Січових Стрільців“ (див стор. 24), тов. „Батьківщина“ заопікувалося їх долею. Всіх з цього полку, хто хотів, відправляли до Запорозького корпусу (безплатний проїзд і 25 карбованців на харчі).

Таким чином було відправлено до Запорозького корпусу над 600 козаків і багато старшин з січового полку¹.

Тов. „Батьківщина“ одіграло в часи гетьманського лихоліття свою роль, з'організовавши в Києві в кінці червня 1918. р. величну маніфестацію в честь укр. самостійника і ворога Московщини гетьмана Мазепи — та Самостійної України.

Ця демонстрація² пробудила від летаргії укр. громадянство: з цього моменту і почалася активна боротьба за національне вивовлення. Ген. Скоропадський, Протофіс і німецька військова влада косо дивилися на „Батьківщину“, дуже її побоювалися і вишукували способи не товариство унешкодити.

¹ В товаристві „Батьківщина“ безпритульним давався притулок, а п'яним — і обід.

² Тов. „Батьківщина“ і її голова генерал Греков мали великі прикрати після демонстрації. Ця демонстрація була розіграна, хоч і з великими труднощами німецькою збройною силою. Генерал Греков був покладений перед німецьким полевим військовим суд. Велика пошана до ген. Грекова з боку німецьких військових кол а навіть з боку гетьманських кол, хоч вони і ставилися до його вороже, а також його такт і мужність причинилися до ліквідації цього конфлікту без сумних наслідків.

Гетьманування генерала Скоропадського.

Коли 29. квітня 1918. р. глашатаї гетьмана читали на улицах Київa гетьманський маніфест — вони читали його на пустих улицах: ніхто до них не підходив; в такий спосіб Київ маніфестував своє відношення до перевороту . . .

В момент перевороту г. Скоропадський не мав жадної регулярної військової частини, виключаючи невеличкий „отряд русских офицерів.“¹

Користуватися виключно німецькими військовими частинами для охорони порядку в Києві — ген. Скоропадському було не вигідно; не хотіли цього і німці. Гетьману пильно було набрати негайно з місцевого елементу військової частини для охорони порядку в Києві. Але на цей заклик, не зважаючи на добру плату, ніхто не йшов, бо інсценування перевороту було ясне для кожного, ніхто не вірив в серйозність цього перевороту, рахували його не удачною авантюрою. Довелось гетьманцям поновити склад вищезгаданих охоронних частин без жадного розбору.²

Переворот ген. Скоропадського віддав політичну владу на Україні росіянам; кабінет міністрів складався з російських октябристів і кадетів³, які взагалі ставилися вороже до укр. руху. Головний вплив на політику уряду гетьмана мав „Протофіс.“

Україна, вражена несподіваним переворотом, заховувалася вичікуючи, аж поки не зрозуміла, в чім діло. Німці добре бачили, що укр. нарід не пішов за ген. Скоропадським, хоч останній і запевняв їх в цьому перед переворотом. Німці відчували необхідність вийти з цього прикрого становища: пофатися було уже за-пізно, отже лишалося одно — говорити з укр. громадянством, принаймні хоч в цей спосіб виграти час для з'орієнтування. Не почував себе твердо і гетьман: він теж робив спроби говорити з тією чи іншою укр. політичною групою, почасти аби виграти на часі, почасти аби осягти розкол в настроях укр. громадянства.

¹ Кращий елемент руського офіцерства в цей отряд не пішов.

² Перший тиждень можна було бачити на варті при міністерствах та інших державних інституціях убрані групи осіб в самих різноманітних убраннях: оден мав студентське пальто і офіцерський картуз, другий — солдатську шинелю і приватний картуз; так само що до обуви. Очевидно було всім, що ці, більш схожі на банду, частини були набрані, з кого довелося; їм платили поденну добру плату. Потім позові цей елемент з Київських апарів був усунутий і замінений більш підходящим.

³ Тільки значно пізніше до кабінету вступив Дм. Дорошенко, з укр. партії С.-Ф., але проги волі своєї партії, з виходом з партії.

Союз українських партій.

Зараз по перевороті з ініціативи партії С.-Ф., в цілі спільної національної акції утворився Союз українських партій (С. У. П.)¹.

Сему Союзові німці дали до зрозуміння, дали надію на можливість укр. національного кабінету при гетьмані і то зараз же. Союз склав діловий кабінет міністрів на підставі міжпартійного порозуміння та написав конституцію. Делегація Союзу з представників від укр. партій де-кілька раз ходила в цій справі до представників німецької військової і цивільної влади на Україні² (до фон-Мума, фон-Айхгорна, Гренера).

Німці старалися затягнути цю справу, аби виграти час для з'орієнтування, запевняли укр. громадянство в своїх до його симпатіях — аж врешті відповіли, що на жаль гетьман уже, поки тяглися переговори, встиг призначити всіх міністрів, що лишилися тільки 4 портфелі, які моглиб припасти українцям при допомозі німців³, але в цій справі Союз має уже порозумітися з гетьманом, як з представником верховної влади на Україні.

Укр. громадянство врешті зрозуміло, що німці не мають жадного наміру давати міністерські портфелі українцям і що найменшу охоту в цім напрямі проявляв гетьман Скоропадський. До того німці в решті заявили отверто, що кабінетом гетьмана вони цілком задоволені (бо він робить те, що німці хочуть) і иншого не бажають. При таких обороті справи з ініціативи С.-Ф-ів Союз був розв'язаний: представники партії С.-С. стояли за продовження існування цього Союзу для об'єднання укр. сил в цілі спільної національної акції, але всі инші укр. партії⁴ висловилися проти — і Союз був розв'язаний.

Коли напрям політики гетьмана і його уряду цілком яскраво і недвозначно визначився, партія С.-С. стає в гостру опозицію до гетьмана, його уряду і німецької військової влади. Часопис „Самостійник“ — орган

¹ Який потім перейменований в Ц. У. П. — Централ укр. партій.

² Все це робилося на виразне бажання німецької влади.

³ Союз не говорив в цій справі з гетьманом Скоропадським з тої причини, що його не визнавав і рахував узурпатором. Ні одна укр. партія (виключаючи хліборобів-демократів, про що пізніше) гетьмана Скоропадського так і не визнала до кінця його гетьманування.

⁴ Для тогочасних настроїв лівих укр. кол — характерний такий факт: в час переговорів з німцями, п. Винниченко, репрезентант укр. соціал-демократів, на нараді Союзу так характеризував потреби моменту: „Те, що треба робити те, що хоче німецький штик.“ Очевидно в той час ліві укр. кола революційних настроїв не мали.

партії С.-С., виходив в Київ — легальний після гетьманської цензури на $\frac{3}{4}$ з білими шпальтами, і нелегальний (без пропусків), який розповсюджувався по Україні (між иншим і серед Запорозького корпусу).

*Меморандум в справі укр. нац. кабінета міністрів.
Український Національний Союз.*

Зважаючи на велику мілітарну німецьку силу, що підтримувала гетьмана, і нагальну потребу національного кабінета для України, Ц. Комітет партії С.-С. ухвалив в цій справі писати до ген. Скоропадського меморандум-ультиматум. Для розв'язання цієї справи і спільної національної акції взагалі Ц. Комітет партії С.-С. покликав на нараду представництва усіх укр. партій і організацій. Явилися представники укр. партій: С.-С., С.Ф., У. Т. П., Х.-Д.¹, і від всеукр. організацій: представники від укр. залізничників та пошт і телеграфа.

Це об'єднання вищезгаданих партій і організацій ухвалено було зробити постійним для спільної національної акції. Цей новоповставший союз укр. партій і організацій, що по волі приєднав до себе всі укр. партії і майже усі всеукр. організації, перейменовався в Український Національний Союз та став поважною силою, єдиною в той час авторитетною громадською всеукр. організацією². На території австрійської окупації утворилася аналогічна всеукр. організація а осередком в Одесі в зв'язку з осередком в Києві.

На вищезгаданих нарадах було ухвалено: меморандум гетьману писати, оден примірник меморандума одіслати гетьманові, другий німецькій владі і до того видрукувати цей меморандум як на Україні, так і за кордоном³.

¹ Партія Хліборобів-демократів утворилася за часів Ц. Ради, як протест проти соціалізацій землі. Вона не приймала активної участі в повероті ген. Скоропадського, але згодилася його визнати, коли він зараз же по перевороті дав їй на письмі застереження, що він покличе національно-український кабінет і вестиме національну політику. Ген. Скоропадський не виконав своїх обіцянок, спирався виключно на Протофісовський „союз земельних собственников“ (союз російсько-польських аграріїв), а до укр. хліборобів-демократів повернувся спиною. З цієї причини партія Х.-Д. стала в опозицію як до гетьмана так і до його уряду.

² С.-Д.-и і С.-Р.-и спочатку в Союз не входили, мотивуючи це тим, що їм не випадає бути вкупі з представниками „буржуазних“ укр. партій, але потім, коли Союз набрав сили і значіння, С.-Р.-и і С.-Д.-и увійшли до Союзу, і навіть В. Винниченко (С.-Д.) був після Ніковського (С.-Ф.) головою Н. Союзу.

³ Технічне переведення цієї всієї справи взяла на себе і виконала партія С.-С.

Проект меморандума, представлений Ц. Комітетом партії С.-С., після редакційних поправок був ухвалений¹.

Ц. Комітет партії С.-С., знаючи добре ген. Скоропадського, не вірив, що з ним можна дійти в цій справі до порозуміння — але цей шлях був необхідний: в Галичині, напр. гетьманський переворот зрозуміли так, що ніби цей переворот на Україні зробили національні українські монархічно-конституційні кола і дивувалися щиро, чого наддніпрянські українці не йдуть до гетьмана Скоропадського співробітничати. До того ген. Скоропадський і його кола весь час афішували себе „самостійниками“, лицемірно заявляли, що вони раді співробітничати з укр. інтелігенцією і що вона з незрозумілою упертостью відмовляється від цієї співроботи, відмовляється від міністерських портфелів. Отже це непорозуміння треба було розсіяти і для всякого рода фарисейства ген. Скоропадського і його кол — одібрати ґрунт².

Цей меморандум містив в собі ультиматум, домагання усунення російського кабінета Ливоґуба і утворення укр. національного кабінета міністрів. В меморандумі докладно було з'ясоване тогочасне положення на Україні. Цей меморандум підписали партії: С.-С., С.-Ф., У. Т. П., Х.-Д. і організації залізничників і почт та телеґрафа. Все укр. громадянство спочувало акції меморандума. 22. мая 1918. р. цей меморандум³

¹ При розгляданні проекту представники партій і організацій дуже пильнували за тим, аби в меморандумі не було ані в явній ані в скритій формі визнання гетьманом Скоропадського, з боязни, аби через це Союз не втратив схвнятиї народніх мас.

² Ц. Комітет партії добре знав ген. Скоропадського бо останній ще за часів Ц. Ради бував на зборах Ц. Комітету, як представник вільного козацтва і висловлювався „за“ те, „проти“ чого боровся весь час свого гетьмановання.

³ Ген. Скоропадський прийняв делегацію по-за чергою. Розмова тяглася три години. Делегація переповіла йому зміст меморандума, намалювала картину страшної дійсности, що творилася на Україні його іменем, повід мила його про грізні настрої народніх мас, як наслідки діяльности адміністрації на місцях, що загрожують стіхійним вибухом кожду хвилину і вказала як на єдиний вихід з цього становища: — утворення укр. національного кабінету міністрів з осіб, яким укр. нарід довіряє, а також кардинальну зміну державної внутрішньої політики. З початку ген. Скоропадський відповідав виминаючи: 1. доводив, що українці самі не хтіли йти в кабінет; йому відповідали, — що це не зовсім було так, але колиб і так, то в інтересах наріда і держави цю помилку треба негайно виправити; 2. ген. Скоропадський став доводити, що „його міністри“ теж українці, йому доведено, що російські кадети і октябристи, з яких складався кабінет, не належать до українського табору, а до табору ворожого до останнього. Врешті гетьман мусів згодитися, що на Україні мусить бути український національний кабінет, але він не вважає можливим перевести це прийняття в пайближчім часі.

Тоді питання було поставлено рубом: або гетьман піде на зустріч народнім домаганням і призначить укр. національний кабінет, піде по шляху

був вручений гетьманові вибраною для цієї цілі делегацією. Головою делегації був голова партії С.-С.

На другий день російська преса, відома з свого анти-українського напрямку: „Кіевская Мысль“ та інші, очевидно поінформована гетьманськими колами, з задоволенням констатувала, що акція українських кол з меморандумом в справі укр. національного міністерства гетьманом не узгляднена, що гетьман задоволений з своїх міністрів і т. п.

Терор по українських селах; соціальна пімста.

Після перевороту 29./IV. 1918. р. російські і польські дідичі зараз же наставили по всій Україні свою адміністрацію, організували з відкидів суспільства „карательні отряди“¹ і почали жорстоко мститися над укр. селянством. Для оплати збитків дідичів за розруйновані їх маєтки були накладені на села величезні контрибуції, при чому не винний відповідав нарівні з винним; у селян забирали все, що траплялося під руки: і карні отряди і дідичі і місцева адміністрація (втімки були рідкі) під видом контрибуції або реквізиції. За найменшу прояву протесту селян били нагаями, закидали в тюрми розстрілювали, палили хати.

Творилася чорносотенна факханалія. Коли яке село не могло стерпіти знущань² карного отряда, повставало і виганяло його — приходили німецькі військові частини і жорстоко гамували³. Укр. нарід почав ненавидіти німців нарівні з гетьманцями⁴.

примирення з народом, — або не піде, і тоді бере на себе всю відповідальність за наслідки, бо при такій ситуації укр. партії жадної відповідальности нести не можуть і полишають собі вільні руки. Це зробило на ген. Скоропадського сильне враження. Він зачитався... обіцяв подумати, і дати відповідь через два дні. Слова свого він не виконав.

¹ Цими отрядами керували найгірші елементи русского офіцераства що допущалися всяких насильств над населенням.

² Оден з полковників укр. вільного козацтва, що жив на селі і допоміг ген. Скоропадському переховатися в часи першої інвазії моск. большевиків в січні і люті 1918. р., з слезами розповідав в Ц. Комітеті партії С.-С., як цими „карателями“ була жорстоко ображена його дружина.

³ Все це підсичувало большевизм на Україні, що перед приходом німців на Україні майже завмер.

⁴ По найменшому підозрінню в симпатіях до повстанців селян пакували в тюрми, а то і розстрілювали. В цей спосіб загинув не оден десяток тисяч укр. селян.

Антиукраїнська політика уряду Скоропадського.

Гетьманський уряд вів рішучу антиукраїнську політику: на всі відповідальні посади були поставлені росіяне, українці вигонювалися з міністерств, з усіх державних і громадських інституцій; залишалися тільки ті, що або зраджували свій народ або уважалися що до росіян лояльними або були потрібні інституціям як знавці укр. мови, бо уряд Лизогуба ще почував передчасним скидати з себе український фльор.

А тим часом уряд Скоропадського енергійно працював над відбудованням царської єдиної не-ділимої Росії поки що під покрівлею української державності: на Україні формувалося рос. офіцерство, російські добровольчі частини, і їх відправлявано на Дон до Денікіна. Сюдиж відправляли з України гармати, рушниці, кулемети, патрони, величезні гроші. Уряд Скоропадського так само помагав і русській добровольчій армії на півночі. Росіяне торжествували, рахували ген. Скоропадського своїм, „руським“ гетьманом.

Після справи з меморандумом переслідування укр. інтелігенції потроїлися. Все, що було більш-менш видатним серед укр. інтелігенції, посажено в тюрми. Надто жорстоко переслідувалася партія С.-С.: Було схвачено і посажено в тюрму до 200 членів партії, майже половина членів Ц. Комітету, голова партії і товариш голови¹. Переслідувалася укр. мова а надто на провінції². При гетьманським дворі панувала російська мова.

На політику терора гетьманського уряду укр. селянство відповіло повстаннями.

Коли терпєть укр. селянства увірвався, вибухли стіхійно страшні повстання на Київщині, а звідті перекинулися на Полтавщину, Чернігівщину, Єлисаветчину. За часів великої

¹ Товаришом голови Ц. Комітета партії С.-С. був д-р Луценко, старший чоловік (57 літ), давній укр. діяч. При вибуху революції 28./II. 1917. р. д-р Луценко став на чолі революційних одеських військ; потім був значним членом Ц. Ради; був організатором і вождєм укр. вільного козацтва, користав великим довір'ям укр. селянства та робітництва, приймав активну участь в обороні Києва від 15.—25. січня 1918. р.; відбув всі походи проти моск. большевиків від 25./I до 4./III. 1918. р.; підчас повстання Директорії (16./XI. 1918. р.) став на чолі південної повстанчої 40.000 армії і брав Одесу. При катастрофі укр. війська, спричиненій нещадним складом провідників (в кінці марта 1919. р.), д-р Луценко був оточений зі своїм отрядом в десятеро дужчим противником коло Старо-Константинова і в жорстоких бою поляг смертю національного героя на полі слави.

² Прилюдне маніфестування українофільства на Україні і за кордоном — такі справи напр. як дозвіл укр. громадянству відкрити укр. університет в Камініці Под., — то були лицейні заходи сквати до часу правдиве обличчя і одурати чуйність укр. громадянства.

війни населення навчилося володіти зброєю і мало цієї зброї аж надто. Велика війна утворила цілі кадри старшинства з селян, які по демобілізації вернулися до хліборобства; отже повстанцям не бракувало і добрих провідників. Билися з повстанцями не тільки карні отряди, але і значні німецькі військові частини¹.

Ім'я гетьмана Скоропадського стало невідомим на Україні. В рівній ступні народня ненависть була обернена і на німців.

Компромісовий русско-український кабінет міністрів.

Коли справи німців на заході погіршали і Антанта стала перемагати, німці побачили, що їм не вигідно мати на сході ворога в укр. народі. Було наказано ген. Скоропадському увійти в згоду з укр. колами в справі утворення укр. національного кабінету. Гетьман Скоропадський з усієї сили відтягав справу, але врешті мусів улягти: стався компромісовий кабінет міністрів: з росіян і українців. Росіяне переважали двома членами². Новий кабінет проіснував де-кілька тижнів і українські члени цього кабінету зробили прислугу українській справі уже тим, що добилися увільнення з тюрем визначних укр. діячів, між иншим і діячів партії С.-С.

Повстання.

Партія С.-С. використала всі легальні шляхи, аби допомогти укр. народнім масам, — але даремно. Лишалось до вибора: або бути в ролі пасивного глядача страшних подій або стати поруч з народніми масами і поділити їх долю. Партія С.-С. пішла на останнє. Діячі партії виїхали на провінцію з метою втримати неорганізовані стихійні, вибухи повстань і надати повстанчому руху організовану форму: народні маси мали встати одноставно після поданого гасла. Таке гасло було дане 15./XІ. 1918. р.

Перед самим повстанням (15. листопада) долетіли вістки до Києва: німецька армія розгромлена Антантою; в Германії вибухла революція; у влади в Германії стала влада респуб-

¹ По офіційним німецьким відомостям німецьке військо втратило в боротьбі з повстанцями 63.000 солдат. Це повстання не було подавлено до 15./XІ. 1918. р., відколи по заклик Директорії це повстання розлилося по всій Україні.

² Переговори з гетьманом в цій справі вів В. Винниченко (С.-Д.), як голова Національного Союзу. Панувала загальна думка, що В. Винниченко поробив багато непотрібних уступок, бо настрій німецької військової влади був такий, аби новий кабінет був в більшості з українців і носив український національний характер; гетьманські кола до таких уступок уже були підготувалися.

бліканська. По цих вістках німецьке військо на Україні збільшилося: дисципліна серед його упала, заведено совдени. Гетьман і його кола почули себе в критичнім становищі: німці уже не могли гетьмана Скоропадського боронити, і він опинився перед морем повних гніву народніх мас.

В Національнім Союзі панували повстанчі настрої: більшість Союзу стояла за переворот-повстання, мотивуючи це тим, що укр. нарід повстане стихійно і що проволкання цієї справи може повести до того, що ініціативу сего повстання можуть взяти до своїх рук моск. большевики. Президія Національного Союзу не допускала до голосовання в цій справі, бо це дало б ген. Скоропадському, за яким в Києві стояли руські офіцери-добровольці, підставу розправитися з Нац. Союзом. Німецькі військові совдени далі українцям до зрозуміння, що вони триматимуться нейтралітету¹.

Партії С.-С., С.-Р. і С.-Д. ухвалили зробити переворот — повстання, і для переведення повстання вибрати Директорію.

Як за остаточну надію, під пресією русских кол ген. Скоропадський схватився „за ідею“ єдиної неділимої Росії. Він проголосив Україну в федеративнім звязку з Росією, звільнив російсько-український кабінет і покликав русско-реакційний кабінет Гербеля; військову владу на прагах військового диктатора доручив головнокомандуючому графу Келлеру, а потім князю Долгорукову. Директорія, що була вибрана в ніч з 13. на 14. листопада, оголосила ген. Скоропадського національним зрадником і покликала укр. нарід до повстання.

Коли було ухвалено повстання, частина членів Ц. Комітету партії С.-С. виїхала для роботи на провінції, а частина його залишилася в Києві з метою зробити замішання в Києві, коли війська Директорії підступлять під Київ. При вибуху повстання в Києві деякі члени партії заплатили своїм життям, а деякі тільки чудом вратувалися: напр. полковник Мацкк і б. комісар почт. тел. А. Слідюк були схоплені добровольцями і приговорені до смертної кари; раптовий наступ укр. військ на Київ вратував їх від смерти перед самим виконанням вироку.

Повстання народніх мас було стихійним. Майже усе укр. селянство стало до зброї. Директорія мала в своїм розпорядженні величезні сили, але, на жаль, не зуміла використати їх, і своєю недержавною діяльністю в значній мірі поставила ці сили потім проти себе.

¹ Після вибуху повстання 15. листопада тільки Київські німецькі військові частини і то неохотно, головни під впливом німецького офіцарства і то тільки з початку, боронили генерала Скоропадського; по всій же Україні німці переважно захоувалися нейтрально, а де-не-де навіть прихильно (часом давали повстанцям зброю з державних складів).

Уваги. Директорію не вибрав пленум головної ради Нац. Союзу, а тільки її президія, і то не в повний складі в цілях конспіративних. Головна рада Нац. Союзу потім з цим погодилася (після 18./XII. 1918. р.) в інтересах загально-національних. На засіданні в справі вибору Директорії — $\frac{3}{4}$ членів було з партій С.-Д. і С.-Р. Головну роль в справі вибору членів Директорії грав В. Винниченко. С.-Р.и з початку виставили своїх кандидатами Микиту Шановала, але коли останній відмовився по хворобі (непрастенія), виграли проф. Х. Швеця. Від С.-Д.-ів в склад Директорії увійшли Винниченко і Петлюра. Окрім цих осіб до складу Директорії увійшли: д-р Андрієвський (С.-С.) і залізничник Анд. й Макаренко (непартійний С.-Р.). Залізничники потім офіційно заявили в газетах, що А. Макаренко не є репрезентантом укр. залізничників. Він приїхав до Вінниці, коли повстання Директорії було уже майже вигране. С. Петлюру вибирали заочно: його тоді в Києві уже не було, він виїхав на провінцію в більш безпечне місце. На сьому зібранні нікого з членів Директорії головним отаманом не призначено.

Коли повстання Директорії почалося, члени Директорії поділили між себе державні функції. Петлюра взяв собі догляд над військовою справою: він добре розумів, що його вплив, сила і пошадана популярність в будучині — можливі тільки в найтіснішій зв'язку з укр. армією, і в цьому напрямі він йшов весь час укр. революції.

Коли повстання 16. листопада було переведено, стало на черзі питання про організацію Укр. Влади, як верховної, так і виконавчої. Директорія одержала владу, повноважність від Національного Союзу; отже після переведення повстання Національний Союз юридично мав право відповідно до моменту і обставин покликати нову верховну владу і утворити нову виконавчу владу, в кожному разі стати до верховної влади в ролі тимчасового законодавчого тіла — передпарламента до скликання справжнього парламенту. Але не сього хотілось більшості членів Директорії і Ц. Комітетам С.-Р. і С.-Д., які мали в Директорії більшість.

Наслідком цього Нац. Союз був позбавлений всяких прав і навіть *raison d'être* свого існування: Нац. Союз був кваліфікований укр. владою як організація права, консервативна, не відповідаюча інтересам трудових мас.

Влада Директорії.

Після повалення гетьмана Скоропадського по умові трьох укр. партій: С.-С., С.-Р. і С.-Д., що головним чином переводили повстання — *перше міністерство Директорії було утворено на паритетних основах з представників цих трьох партій.*

Весь час боротьби Директорії з большевицькою Росією і Польщею Партія С.-С. вкладала всю свою енергію в організацію оборони України і творення укр. армії, обстоювала суверенність У. Народної Республіки, *твердо стояла на ґрунті народного парламентаризма* і поборювала нахил лівих елементів укр. громадянства до радянського строю¹ і до

¹ Головним чином з національних мотивів. На державних міжпартійних нарадах (14./XII. 1918. р., 16./I. 1919. р., 10./III. 1919. р.) представники партії С.-С. говорили так:

1. Хоч російський комуністичний уряд Леніна теоретично визнає право кожної нації на самоозначення „вплоть до отдѣленія“, проте на ділі

замирення з большевицькою Росією, аж поки вона на ділі не визнає суверенності України і укр. народа і не зречеться свого втручання в українські справи.

В боротьбі за національне визволення лягло на полі честі 5 членів Центрального комітета і багато визначних діячів партій.

Коли Антанта в лютім 1918. р. домогалася зміни складу Директорії¹, в більш правім напрямку, зглядно по її (Антанти) волі, партія С.-С., хоч вона і не спочувала напряду діяльності Директорії, твердо стала в обороні української суверенності, себ-то права українського народу мати верховну владу по своїй волі і уподобі.

За часів влади Директорії партія С.-С. розвинула сильне партійне видавництво: в Києві видавалася велика щоденна газета „Україна“; окрім того щоденні газети видавалися: в Тернополі — „Українські Вісти“, в Рівному — „Українська Справа“, „Українське діло“. Також багато було видано відозв, декларацій та брошюр.

Коли ліво-соціалістичні укр. партії робили неудачні спроби большевицького перевороту в Проскуріві (14. марта 1919. р.) і в Кам'янці Под. (22. марта 1919. р.), партія С.-С. твердо стала реальною силою в обороні законної в той час укр. влади — влади Директорії і за продовження війни з большевицькою

старається удержати під своєю владою і впливом народи бувшої Росії, будучи „єдиною неділимою Росією“ так само огнем і мечем, як і московські царі — собирателі земель.

2. а) Колиб укр. нарід мав свій національний пролетаріат, а не пролетаріат з чужостороннього елементу, що за царських часів в пошукання ліпшого життя наплив на Україну, головнo з Московщини, як елемент кошовістів;

б) колиб війна з большевиками на Україні була не війною проти окупантів-чужинців-москалів, під якими-б соподкими гаслами останні цю окупацію не прикривали, а була війною виключно громадянською, боротьбою двох течій, справою внутрішньою, хатньою в Самостійній Україні, самостійності котрої ніщо зовні не загрожує;

в) колиб вияснилося, що явна більшість укр. народа хилиться до большевицького українського, симпатизує з українськими комуністами, партія С.-С. негайно перепинилаб боротьбу і стала-б до правдивого українського совієтського уряду в Українській незалежній совієтській соціалістичній республіці, як партія лозальної опозиції, продовжуючи своє діло освідомлення і організації народних мас до світлої національної будучини. Соціална справа кожного народу є його власна справа і нічого більше.

¹ Діяльність партії С.-С. за час влади Директорії, рівно як і історія цієї влади, хоч і копексивно, окреслена в творах: „Шлях до катастрофи“ і „Історія української Влади“, кулі і належить звертатися в цілі детального ознайомлення з цими питаннями.

Росією і тим на значний час відсунула (в контакт з іншими державними укр. колами) катастрофу української державності.

Партія С.-С. завжди стояла за коаліційний кабінет з представництвом в ній як Наддніпрянців, так і Галичан для як найтіснішого сполучення Придністрянської України з Наддніпрянською, для консолідації українських сил.

Партія С.-С. багато зробила в справі допомоги моральною і матеріальною Галицьким: Уряду, армії і партії, ідейно близьким.

1. Представники партії С.-С. в час свого побуту в Галичині в січні 1919. р. пропонували галицьким партіям Н.-Д. і Рад. свої послуги в справі одержання субсидії із державних фондів на державну роботу. Цю пропозицію використали гал. радикали, одержавши 1,000.000 гривень, що в той час рівнялось по курсу 1,000.000 корон.

2. Через своїх чисельних агентів на урядових і громадських посадах, а надто через партійних військових до самих високих ранг, партія зробила багато в справі постачання поживи для галицького населення, в справі апровізації і амуніції для гал. армії, (також в справі постачання факхового офіцерства в гал. армію), навіть в справі постачання паперу для галицьких газет. (В цих справах партія має документи в своїх архівах.)

3. В Тернополі на кошти партії видавалася щоденна газета „Українські Вісті“, на чолі цієї газети стояв редакційний комітет: 5 осіб — з місцевих галицьких діячів, і оден — наддніпрянець, представник партії. Відповідальним редактором газети був з початку представник партії Булат, а потім галичанин проф. Каржанський. Для обслуговування цієї газети партія доставила з Великої України цілком оборудовану типографію з цілим штатом службовців. Ця газета обслуговувала головним чином галицьке громадянство без різниці партій. Ця типографія була представлена до послуг Галицької Влади.

4. Партія сильно підпомогла матеріально і морально в аналогічній справі в Коломиї.

Все це робилося не з яких-будь партійних рахунків, а во ім'я національної солідарності з єдиною метою — підтримати во ім'я української державності з усієї сили Український Піємонт, яким партія уважала Придністрянську Україну.

Партія С.-С. відкликує своїх представників з кабінету міністрів.

Коли в початку квітня 1919. р. лівий напрям в Директорії одержав перемогу і 9. квітня того року утворилося в незаконічний спосіб міністерство Мартоса з представників українського (недоробленого) большевизма і навіть з тих осіб, що робили Каменецький переворот з ціллю повалити Директорію, партія С.-С., хоч їй було представлено 4 місця в кабінеті (і обіцяно більше), не найшла можливим брати на себе відповідальність перед народом і історією за нову політику при диктатурі Центральних Комітетів партій С.-Р. і С.-Д.,

одкликала своїх членів з кабінета міністрів і стала в опозицію, домагаючися коаліційного кабінета¹.

Вся енергія партії нині направлена на організацію укр. народніх мас по цей і по той бік фронту², головню — для оборони укр. держави в боротьбі з її національними ворогами.

Инж. І. Василевський.

Представництво партії С.-С. в кабінетах міністрів в часи влади Директорії.

А. В кабінеті Чеховського.

Міністри:

1. Військових справ — генерал Греков;
2. віроісповідань — д-р Іван Липа, давній укр. діяч, відомий письменник;
3. морських справ — д-р М. Білинський, громадський діяч, кооператор, штаб-офіцер морянки;
4. державний контролор — Д. Симонів, видатний фахівець в цій справі, довголітній працівник на укр. ниві;
5. міністер преси і інформації — д-р Назарук, галицький радикал, якого кандидатуру партія підпирала, як кандидатуру власну.

Увага. Партія С.-Д. провела на міністра преси свого сопартійника Абрамовича, але заходами партії С.-С. п. Абрамович був усунений і запрошений д-р Назарук.

Б. В кабінеті Остапенка.

Міністри:

1. Морських справ — д-р Білинський;
2. віроісповідань — д-р Липа;
3. фінансів — д-р М. Кривецький, відомий знавець фінансових справ, організатор банків, акц. підприємств і т. п.;
4. Військових справ — полковник Ол. Шапокал³;
5. державний контролор — Дм. Симонів.

Увага 1. Кабінети Мартоса і Мазепи не є кабінетами Директорії, бо Директорії в складі, затверженім Трудовим Конгресом, уже тоді не було. Це були кабінети г. о. Пегджюри, який з допомогою Ц. Комітетів С.-Д. і С.-Р. усунув з складу Директорії двох її членів: д-ра Андрієвського і д-ра Петрушевича і став фактично диктатором-узурпатором народньої влади.

Увага 2. Ген. Греков є непартійний, але протягом укр. революції працював в контакті з партією С.-С. і був постійним кандидатом партії на

¹ Про Рівенський і Камінецький періоди Влади Директорії, про диктатуру Ц. Комітетів партій С.-Р. і С.-Д., про переслідування партії С.-С. — див. брошури д-ра Тимошевського 1. „Шлях до катастрофи“, 2. „Історія української Влади“.

² Робота партії, а надто по той бік фронту за часів Камінецького періода укр. Влади і до тепер не може бути опублікована з уваги на момент і на інтереси загально-національної справи.

³ На місце генерала Грекова, якого призначено наказним отаманом (головно-командуючим військ У. Н. Р.).

пост військового міністра. Ген. Греков є доктором прав, що скінчив військову академію; він почав свою діяльність на Украві ще за часів Ц. Ради. Після перевороту ген. Скоропадського і пізніше ген. Скоропадський запрошували і н. Грекова бути військовим міністром і довго тримали цей портфель незайманим, але ген. Греков категорично заявив, що він може служити тільки в національним міністерстві з апаратом У. Національного Союзу.

В часи повстання Директорії 16./XI. 1918. р. ген. Греков приймає в них участь як наказний отаман.

Завдяки г. от. Петлюрі. (який не терпів коло себе сильних одиниць). агітним замірам якого ген. Греков стояв на перешкоді, вся дальша діяльність ген. Грекова була паралізована.

Увага 3. Директорія і кабінет Останенка (перша половина лютого 1919. р.) визнавали, що військові невдачі спричинив член Директорії Петлюра, який, не будучи військовим і не розуміючи військової справи, втручався в ці справи проти волі Директорії і так псував справу.

Петлюра мусів Директорії і кабінету міністрів скласти урочисту заяву, що він більше не буде втручатися у військові справи, які має вести генерал Греков в ролі наказного отамава (головнокомандуючого) за своєю відповідальністю перед Директорією. Колиб генералу Грекову була дана змога виконати цю постанову Директорії, він зробив би з неск. бойовими те, що він зробив з поляками на уряді головного воєди в Галичині, взявши провід галицької армії уже майже на межі галицької землі: він раптом і організував галицьку армію, перейшов в наступ, переміг поляків і гнав їх аж до Львова.

Але так бути не судилось. Ч. д. Петлюра в низьких часах не дотримував своїх обіцянок: генерала Грекова під благовидним претекстом він одіслав до Одеси в ролі дипломата говорити з французами, а сам взявся до військових справ: на відповідальних посадах понаставляв недосвідчених молодиків. Почався хаос і розвал в укр. армії. Генерал Греков мусів податися до дімісії, аби не нести відповідальности за чужу шкідливу роботу.

Українська Народня Партія (У. Н. П.).

(Конспективний нарис діяльності партії від 1901. по 1917. рік.)

Українська Народня Партія (У. Н. П.) заснована в 1901/1902. рр. на Слобожанщині з осередком в м. Харькові.

Обставини, що спричинилися до засновання Української Народньої Партії.

Тогочасні українські соціалістичні партії: Українська Революційна Партія (У. Р. П.) і Українська Соціал-демократична Партія (У. С. Д. П.)¹ заповнювали тогочасний український рух соціальним змістом, цілком занедбуючи національний бік українського руху. Змагання до національної незалежності поборювались цими партіями, як змагання буржуазні, реакційні. Українських соціал-революціонерів тоді не було, були С. Р-и російські. Ліберальні і радикальні течії серед укр. громадянства (Українська Радикальна Партія, Українська Демократична Партія, які потім з'єднались в одну Радикал-Демократичну Партію) так само тоді вороже ставились до „самостійників“ з інших причин: аби оборонити молодий укр. рух від утисків російського уряду, що переслідував надто суворо все, що носило хоч натяк сепаратизму.

Розуміючи добре, що без національного визволення українського народу цілком не можливе його соціальне визволення „основателі“ Української Народньої Партії до лозунгів інтернаціонального соціалізму, себ-то до лозунгів визволення праці від влади капітала додали лозунги національні: національне визволення укр. народа та знесення національного пановання скрізь по світі.

Лозунги У. Н. П.:

1. Хай живе Самостійна Українська Республіка працюючого люду!
2. Хай живе всесвітнє визволення поневолених націй!
3. Хай живе визволення праці від влади капітала!

---

¹ Від Української Революційної Партії відкололася політична група Українська Соціал-демократична Партія, яка існує до сього дня.

Партійні організації серед інтелігенції і робітників.

У. Н. Партія, звичайно, була партією нелегальною і мала організацію дуже конспіративну, позаяк російський уряд переслідував цю партію дужче за інші українські партії. У. Н. П. працювала серед української інтелігенції, а головню серед українського робітництва. Найсильніша робітнича організація У. Н. Партії була в Харькові. Обстоюючи принцип, що робітнича справа на Україні мусить бути в руках українців-робітників, які мусять бути панамі своєї долі, У. Н. П. вела сильну агітацію серед українського робітництва, аби воно покинуло російські робітничі організації, що його денационалізували, а творило свої власні національні українські робітничі організації по прикладу своїх товаришів на заході: чехів, поляків, ірландців і т. д.

Видавнича діяльність партії.

У. Н. П. друкувала багато відозв, декларацій брошюр. З більш солідних творів наведемо: „Справа української інтелігенції“,¹ „Робітнича справа“, „Мова і національність.“ За кордоном видавалась газета „Самостійна Україна“. Останнє видання програму У. Н. Партії в 1906. році є власне популярно-науковий виклад ідеології партії з наведеними доказами із творів світових авторитетів. Надто розроблено земельне питання з наведенням усіх наукових джерел в цій справі.

Діяльність партії підчас революції 1905/1906. рр.

Підчас всеросійської революції в 1905/1906. рр. У. Н. Партія розвинула широкую діяльність, утворюючи національні робітничі організації, аби надати революції по території України характер національно-український, популяризуючи в своїх відозвах гасло самостійности України.

Інші українські партії тільки з початку 1918. року заговорили про справу самостійної України.

Скасування закону 1876. р.

В 1905. році, коли відбувалася всеросійська революція, Харківський комітет робітничої організації У. Н. Партії написав відомий протест до російського уряду з вимогом скасування закону 1876. р., який засуджував українську

¹ Майже всі видання партії, за винятком відозв і декларацій, — друкувались за кордоном, звідки транспортовались на Україну нелегальним шляхом.

пресу на смерть. Робітництво м. Харькова горяче підтримало протест. Робітники, члени У. Н. Партії, зібрали під цим протестом величезну масу підписів серед робітників і робітниць фабрик, заводів та інших робітничих закладів м. Харькова.

Цей протест з тисячами підписів був посланий по телеграфу тогочасному рос. премер-міністру графу Вітте, який негайно відповів по телеграфу робітникові Біляненку, котрий перший підписав протест, що закон 1876. р. буде негайно анульований (телеграма гр. Вітте бережеться в архіві партії).

Все це є незаперечним доказом, що У. Н. Партія найбільш спричинилася до скасування закону 1876. р., який завдав тяжкий удар українській культурі.

Переслідування рос. урядом У. Н. Партії.

Гасло самостійної України стягло на членів У. Н. Партії жорстоке переслідування рос. уряду, і тому в партії була завведена сувора конспірація; але не зважаючи на те, партія втратила багато членів наслідком випадкових переслідувань.

З появою У. Н. Партії, членів цієї партії охрестили і свої і чужі — „самостійниками“ і цю назву члени цієї партії носять до сього дня.

Увага. В 1904. році зі складу У. Н. Партії виділилась до самостійного життя група активістів під назвою „Оборона України“.

Ця група лишила свій спомин в історії українського руху тим, що в день, коли вся офіційльна Росія, а надто Московщина мала святкувати своє 250-літнє панування над українським народом (1904 рік), ця група на знак протесту проти повенеления укр. народу замірилась зробити динамітові взриви царських пам'яників на Україні: в Києві, Одесі і Харькові. Позаяк в Харькові ані одного відповідного царського пам'ятника не оказалось, то ця група намірилась зірвати збудований в Харькові пам'ятник московського поета Пушкіна, як співця „єдиної неділимой Росії“ (його слова „славянські ручьї сольються в руском морі“) на знак протеста, що російський уряд, ставлячи по Україні пам'ятники російським письменникам, не дозволяв українцям поставити пам'ятник своєму національному гению-поету Тарасу Шевченку.

Особа, якій було а доручена організація взривів царських пам'яників в Києві і Одесі, коли все уже було майже готово, несподівано наложива життям і тому динамітові взриви в Києві і Одесі не відбулися. В Харькові справа була инеже зроблена. Стався сильний динамітовий вибух; були розкидані прокламації з протестом проти повенеления українського народу і заклик до боротьби за національне визволення.

Цей вибух і прокламації зробили сильне вражіння на українське і російське громадянство.

Ані гвалити, ані гудити цей вчинок нема чого. Це був вибух національної розпачі. Страшні утиски московсько-царського режиму, темний, змучений затурканий укр. парід в обіймах російського спрута, повна безпорадність і безвиглядність української національної справи в ті невідрадні часи — все це доводило до розпачі українську інтелігентну молодіж, повну самопосасти для свого народу і штовхало її на експеси.

Розкол в партії.

В кінці всеросійської революції в 1905/1906. р. в У. Н. Партії стався розкол: партія розкололась на дві групи: 1. „самостійників“ (сюди увійшли основателі партії) і 2. „автономістів“. Автономісти схотіли легалізуватись, аби приймати отверто участь у виборах до мійських управ і взагалі, а для сього одмовились від партійної вимоги „самостійности України“ обмежившись домаганням автономії України.

„Автономісти“ вийшли із складу У. Н. Партії і засновали свою партію: Українську Народню Демократичну Партію (У. Н. Д. П.); ця нова партія проіснувала декілька місяців і в мерла, а „самостійники“ дожили до другої рос. революції 28. лютого 1917. р., коли і розвинули широку, уже легальну діяльність.

Універсал 21. січня 1913. р.

В січні 1913. р., коли відносини між Росією і Австрією остільки погіршали, що можна було з дня на день чекати війни, У. Н. Партія видала універсал до Українського народу, щоби використати історичний момент.

В універсалі між иншим зверталась увага урядів російського і австрійського на гріке становище українського народу як в Росії так і в Австрії і перестерігалось ці уряди, що переможе той із них, по яким стане укр. народ, що в цій боротьбі займе ту позицію, яка певнійше забезпечить йому вільне національне життя і добробут. Цей універсал дуже занепокоїв як уряд російський, так і уряд австрійський.

Універсал 21. березня 1917. р.

При самім початку другої (великої) російської революції 28. лютого 1917. р., що сталась наслідком світової війни (1914/1917. р.), У. Н. Партія видала другий універсал до українського народу 21. марта 1917. р. з закликом до боротьби за національну незалежність, за Українську Народню Республіку.

Цей універсал був спочатку видрукований в Харківській газеті „Южний край“ 26. березня 1917. р., а потім облетів всю Україну і навіть Росію, був видрукований майже у всіх поважних рос. газетах, викликаючи співчуття, і прихильність своїх та ненависть ворогів. Після цього універсалу протягом 1917. р. У. Н. Партія видала багато відозв і декларацій.

Третій військовий з'їзд.

В цю революцію У. Н. Партія розвила головну свою діяльність в укр. військах. Партія багато поклала праці в

справі українізації військ на Україні. На 3-м військовим з'їзді¹ 20. жовтня 1917. р. У. Н. Партія мала численне військове представництво, яке виступало солідарно вкупі з військовим представництвом української партії С.-С. У. Н. П. мала своє представництво в У. Ц. Раді.

Всеукраїнський партійний з'їзд 17. грудня 1917. р.

У. П. С.-С. по згоді з У. Н. Партією скликала на свій всеукраїнський з'їзд 17. грудня 1917. р. представництво усіх самостійницьких політичних груп і течій, що стоять на ґрунті правдивого парламентаризму. На з'їзді було велике представництво від українського війська (від 300.000 вояків), а також представництво від залізничників, почт і телеграфа, кооперації, преси і науки. На сему з'їзді усі ці течії (У. Народня Партія, Самостійники-Соціалісти, Націонал-Соціалісти, Соціалісти-Революціонер-Незалежні та безпартійні Самостійники-Демократи) утворили єдину партію: Українську партію Самостійників-Соціалістів, до складу якої У. Народня Партія, увійшла як федеративна група, отже від 17. грудня 1917. р. партія С.-С. має офіційно застережене право на дві назви: 1. Укр. Партія Самостійників-Соціалістів і 2. Укр. Народня Партія. З цього часу, постанови і декларації партії підписувались так: „Українська Партія Самостійників-Соціалістів“ (У. Н. П.)

На цьому з'їзді було ухвалено: домогатися негайного проголошення самостійности Української Народньої Республіки, а також винесено постанови по всім кардинальним питанням державно-національного і громадського характеру з обов'язком для партії рішучого переведення цих постанов в життя.

Постанови з'їзду 17. грудня 1917. р. в свій час були видані окремою книжкою.

Дм. Олександрович.

---

¹ В цілях агітаційних, аби підготувати з'їзд для проголошення неа-
лежної України, була видрукувана партією на день з'їзда брошура „На порозі
майбутніх подій.“

Історичні справи, пояснення, уваги.

Українські партії (додаток див. стор. 28).

Коли укр. інтелігенція перед наступом російських б. військ стала емігрувати з Києва та інших укр. міст (починаючи з січня 1919 р.), незадоволення українською владою почало зростати. Почасті з цих причин, почасти з інших, рівночасно почали творитися з укр. інтелігенції, переважно з укр. урядовців різних відомств, політичні групи.

1. У Винниці в лютому 1919 р. скристалізувалася політична група під проводом агронома Архипенка (він потім перейшов до Селянської Соціалістичної партії); ця група називалася „Укр. На одно-Республіканською партією“. (Ця група несоціалістична, правіша як С.-Ф.)

2. В м. Рівнім в квітні 1919 р. частина членів комісії Трудового Конгресу з правих С.-Р-ів дала початок „Укр. Селянській Соціалістичній партії“.

3. В червні-липпі 1919 р. в Камінці Под. хліборобська група Богуна назвала себе „Укр. Народною Партією“ (ідентична з партією Х.-Д.).

4. В березні 1920 р. у Відні почав своє існування „Союз. Хліборобів-Державників“ (пайправіша укр. політична група, укр. монархісти).

Увага. 4. В справі новонародженої „Укр. Народної Партії“ одержані в авторитетних джерел такі дані:

Протофісовський „Союз земельних собственников“, що зробив перелом 29 квітня 1918 р., дуже деспотично поводився з ген. Скоропадським, що останньому дуже не подобалося.

При неофіційній підтримці гетьманських кол був зроблений відкол від Протофісовської хліборобської організації, що була під проводом російсько-польських обшарників, — представників середньої і дрібної власності (їх було небагато), т. зв. групу Коваленки (Богуна); новоутворена хліборобська організація стала зватися: „всеукраїнським союзом хліборобів-власників.“ Ця організація рішуче стала на бік ген. Скоропадського, але вона була малочисленна, не мала ані грошей ані впливу на хліборобські маси, існувала майже виключно з прихильності до неї гетьманських кол і після упадку Скоропадського майже розсипалася.

В Станіславові, в травні 1919 р., відбулася нарада між представниками партії Х.-Д. і групи Богуна. На цій нараді було ухвалено: 1. ці групи, які майже ідентичні, злити в одну, 2. новій об'єднаній організації дати назву „Української Народної партії“, 3. за переведення цієї ухвали агітувати як серед Х.-Д-ів, так і в групі Богуна. Потім в Камінці Под. група Богуна з власної ініціативи присвоїла для себе назву „Української Народної партії.“

З причин, наведених на стор. 6, 14, 48. — Ц. Комітет партії Самостійників Соціалістів (У. Н. П.) запротестовав проти присвоєння назви „Української Народної партії“ хліборобською групою Богуна, позаяк від 17/ХІІ 1917 р. партія Самостійників-Соціалістів має ще й другу, назву — Української

Народньої партії в зв'язку з тим, що від 17./XII. 1917. р. до складу партії С.-С. увійшла на федеративних підставах стара укр. партія: „Українська Народня партія“, застерігши собі свою історичну назву (про це не раз писалося в газетат). В цій справі Ц. Комітет партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.) писав до новоутвореної політичної групи, яка назвала себе „Українською Народньою партією“ (Відповідні відношення див. газ. „Український Прапор, № 22., 1920. р.).

Отаманищина.

Партії С.-С. закидують отаманищину¹, що дуже розвинулася за часів Директорії.

Коли вибухло всенароднє повстання проти ген. Скоропадського і чужинської окупації, на чолі укр. народу стихійно висунулися вожди: один пірвав за собою село, другий — волость, третій — повіт, а нашій — цілий край. Їх ніхто не призначав: вони стали на чолі народного руху з волі повставшого народу. Ці люди були душею повстання, його організаторами і довершителями, це були народні отамани, народні вожди, вельми і малі. І той, хто з рідного села привів до повстанського табору десяток, два своїх товаришів, і той, хто об'єднав під собою десятки тисяч повстанців зовдяки своїй здібності і організаторському хисту — всі ці отамани несли на вістар народньої свободи своє життя.

Кожний нарід, що повстає за свою свободу, таких отаманів уважає за своїх національних героїв, їм пісні складає, навіть легенди.

До сеї категорії укр. отаманів ми з гордістю признаємося: більшість цих отаманів були або наші або прихильні нам люди: укр. національно-свідоме старшинство (до самих високих рангів), підстаршинство, часом особи з рядового козацтва, (що, будучи адебільшого селянськими дітьми, мали тісний зв'язок з народніми масами), керівники вільного козацтва, яке прецінь є селянською організацією².

Ті особи, що в значній мірі випадково після переведення повстання опинилися у державної влади, не в'умили використати сего дорогоцінного сильного, щиро-народнього елемента, легковажили його, часом дивилися косо. В цім є також одна із причин розходження Влади з народніми масами, що так катастрофічно відбилася на укр. державности.

Є ще друга категорія отаманів, до якої партія С.-С. не є причасна. Багато осіб, навіть невійськових, одержували від укр. Влади, завдяки своїй близькості до урядових сфер, мільони державного гроша на т. зв. військові формування, і намагалися за добрі гроші зібрати в який будь спосіб військову частину. Ані одної доброї військової частини з цього боку України не бачила, хоч і дорого за це заплатила. Ініціаторами появи цієї категорії отаманів були члени директорії: Петлюра і Андрій Макаренко, які, будучи цивільними, в військовій справі нетямущими людьми, приймали, а перший і досі ще приймає, велику, хоч і досить сумну, участь в цій справі.

Військові лаври спокушали: багато спритних осіб хтіло дешевим коштом, чужини головани (в прямих і переносним розумінні) трапити в „герої“ і забратися на верхні шаблі життя.

Є ще третя категорія отаманів, до якої партія С.-С. так само непричасна; це отамани: Зелений, Ангел, Махно, та їм подібні, що тримаються не

¹ Наші політичні противники зазначають в своїй пресі, що більшість отаманів належала до партії С.-С.

² Див. 1. „Третій військовий з'їзд“ 20./X. 1917. р. стор. 5; 2. все-український з'їзд партії С.-С. 17./XII. 1917. р. стор. 14; 3. вільне козацтво стор. 32.

національної, а власної орієнтації: був час — вони були і „за“ Директорію, і „проти“, — і „за“ моск. большевиків, і „проти“; було сього. Ті невеличкі купки безхозяйственного, вибитого з колеї елемента, що часом, хоч і не завжди вищегаданих отаманів оточують, справедливі скарги населення на цих отаманів і на їх оточення за різні свавільства з їх боку, — служать незаперечним доказом, що це є сумні наслідки нашої сумної дійсности.

Земельне питання на Трудовім Конгресі (19./I. 1919. р.)

Коли член Конгреса, представник партії С.-С., викладав на зборах Трудового Конгреса справу земельної реформи на Україні в розумінні наділення землею безземельного і малоземельного укр. селянства на ґрунті приватної власности (як то відповідає програмі партії), селянські депутати, що склали більшість Т. Конгреса, привитали ці слова бурними оваціями.

До справи замаху на головного команданта німецьких військ на Україні — фон-Айхгорна.

Коли стався факт замаху на фон-Айхгорна, що скінчився смертю для останнього, деякі укр. партії і організації похопилися з висловом співчуття німецькій владі і осуду справця замаху. Орган партії — „Самостійник“ обмежився тільки голим сулим зазначенням факту. Така позиція була зрозуміла: багато діячів партії С.-С. сиділо в той час по тюрмах під німецькою вартою; народні маси дивилися на юнака, що доконав замаху, як на мстника за кривди укр. народа.

Український Національний Конгрес.

Перед самим повстанням 15./XI. 1918. р. мав бути скликаний з ініціативи Укр. Національного Союзу „Український Національний Конгрес“, але т.н. Скоропадський з цілком зрозумілих причин його заборонив.

Чого Українці не обороняли Київ при другім наступі моск. большевинів (кінець січня і початок лютого 1919. р.), про це буде написано в історичних монографіях, які готуються до друку.

Другий всеукраїнський з'їзд партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.)

В часи влади Директорії Ц. Комітет партії С.-С. зробив велику підготовчу роботу до скликання другого (з часів революції) Всеукраїнського з'їзду партії. З'їзд мав бути дуже численний: всі губерніяльні, повітові і більш дрібні філії партії ретельно до його готувалися, але наступ російсько-большевицьких військ на Іллів перепинив справу, яка була недалеко до закінчення.

Селянська Спілка.

Ідея селянської спілки була зустріта укр. селянством з великим співчуттям. Як відомо, Селянська Спілка трапила під вплив партії С.-Р., до якої нарід з початку революції ставився дуже прихильно, як до партії селянської. Але потім, як партія С.-Р. (треба думати, наслідуючи моск. большевиків, які ставили ставку виключно на сільську бідноту, що з їх пролетарсько-робітничо-мійського погляду було цілком зрозуміло) своєю соціалізацією землі і внесенням приватної власности на землю обурила проти себе загосподарене укр. селянство, вплив цієї партії на укр. селянство дуже

під'унав. Партія С.-Р. не придбала симпатій у селянського безкласового елемента, який, або хилився до моск. большевиків або теж хотів собі частки землі у власність. Завдяки крайнім гаслам укр. село розбилося на 2 ворожих між собою табори; селянські спілки майже розпалися.

Хто виграв справу на Україні.

Виграє той, хто зуміє перевести аграрну реформу відповідно до бажання народніх мас. Вирвати з народніх рук землю, яку він здобув за революції, за яку пролив так багато крові — даремна річ. Вскі спроби в цім напрямі спричинили би безконечні заворушення, повстання і анархію.

Культурний чеський варіант переводить земельну реформу епохально і діловито: навіть крайні ліві елементи чеського парламенту не перешкоджають.

Во ім'я народного блага нетрудовий, паразитний елемент не із продукції, так і із продукції взагалі, мусить бути усунутий, але швидко і економічно можливим. Так роблять культурні народи, тим швидше підемо і ми.

Національний соціалізм.¹

Конечна мета усіх соціалістів — одна: досягти такого соціального устрою, який унеможливував би експлуатацію людини людиною, унеможливував насилле, пановання, соціальні несправедливості взагалі, який дасть людности максимум можливого на землі людською щастя².

До цієї конечної мети різні категорії соціалістів йдуть різними шляхами, отже через те мають неподібні ідеології і різняться в практичній діяльності (що для життя єдине важно) часом о стільки, що ця різниця доводить до антагонізму.

Соціалдемократи репрезентують соціалізм інтернаціональний, марксистський; їх ідеологія базується на марксистській теорії класової боротьби і економічного матеріалізма. В останні часи до цієї ідеології приєдналися соціалісти-революціонери.

Ми є національні соціалісти; наша ідеологія базується на інших підвалинах і є в повній гармонії з усією сучасною наукою.

Нація і класи.

Нація то є колектив, який відчуває (сознає) себе окремою одиницею людства.

Національний колектив об'єднують: спільна порода, мова, культура, інтереси.

Одною із основ сучасної цивілізації є поділ праці в суспільних агрегатах. Отже з цього погляду існування класів в суспільних агрегатах не в розумінні кастовому, а в розумінні функціональному, професіональному — є необхідною

¹ а) Ідеологія соціалізма партії С.-С. — то ідеологія національного соціалізма. Неприятливі обставини перешкодили виходу капітальній праці в цій сфері (вона готується до друку). Отже поки що ми змушені обмежитися цим коротким колективним нарисом д-ра Ол. Петренка.

б) Партії національних соціалістів існують майже у всіх культурних державах, користають великими симпатіями народних мас і посідають великий вплив в державнім житті.

² Дикі люди думають про „золотий вік“ в давноминузім, культурна людність чекає його в будучині.

умовою існування суспільних агрегатів взагалі. Між класами певної нації мусять проте існувати (до цього стану людскість стремить) тільки функціональні різниці, і тому класи з цього погляду мають однакове право на задоволення своїх фізичних і духових потреб.

Гіпертрофія, пересичення земними благами одного якого будь класу певної нації за кошт іншого класу цієї нації, на кошт його анемії — ослаблює відпорну силу нації, і тому є з'явищем, для нації шкідливим.

Коли певна категорія осіб, чи клас даної нації не несе суспільно-необхідних функцій, а проте користує з надбаного іншими класами, то цей клас неробів є класом паразитним. Присутність паразитного класу в нації ослаблює її силу і безпосередньо і посередньо, утворюючи міжкласові антагонізми, сила котрих є в прямій залежності од величини експлуатації.

Для блага цілого колектива кожний член колектива мусить працювати по силі і змозі, мусить продукувати (в прямім і переноснім значінню) не менш, як споживає, не може споживати понад еквівалент власної праці.

Класові антагонізми і національні інтереси.

Сучасні взаємовідношення народів в світі доводять, що та нація є сильною, в якій складаючі її класи підпорядковують свої класові інтереси інтересам загальним, національним. Історія людства у всі віки так само це доводить.

Інтернаціональної класової солідарности (на ділі, а не на словах) досі не було і нема підстав сподіватися сего принаймні в близькій будучині. В минулу велику війну прихильники гасла всесвітньої пролетарської солідарности соціалістичні робітники Франції, Англії, Італії застромлювали багнети¹ в своїх одводумців соціалістів-робітників Німеччини, Австрії. Відношення соціал-демократів: німецьких до польських, польських — до українських, чеських до німецьких... (прикладів можна навести багато) дають в цій справі досить доказів.

Чим наріз культурнійший, тим легше класові антагонізми розв'язуються взаємними компромісами. Культурна нація, яка хоче мати запевнену будучину, не мусить терпіти серед себе таких огидних з'явищ, як напр. одні члени нації живуть напів-голодні в вохких подвалах, де брак повітря і сонця, вирождаються від надмірної праці, а друга категорія потопає в розкошах і насолодах. Такі з'явища — то дезінтегральні чинники і ведуть народи, взагалі суспільні агрегати до заги-

¹ В більшості не з примусу, а з національного патріотизму.

белі. Національне чуття, як чинник активної інтеграції і національної самоохорони, мусить поборювати і поборює ці ненормальні з'явища.

Експлоатація ближнього — то є присвоєння частини того, що належить останньому, в культурних людських агрегатах не може бути допустимою. Це добре розуміли найкращі представники людскости од прадавних часів до найновіших. Творці стародавніх кодексів суспільної моралі індуских, китайських, персійських, Арістотель, ідеологи християнства, гуманісти середніх віків... Сен-Симон, Фур'є, Прудон, П'єр Леру, Огюст Конт, Кабе... Маркс¹, Енгельс, Лясаль, Спенсер, Геркнер...

Вищенаведене розуміння міжкласових відносин не дає підстав до негативного відношення до міжкласової боротьби взагалі. Несправедливі претенсії якого будь класу мусять рішуче поборюватися з боку класу, який на цім безпосередньо терпить (при активній підмоозі інших класів), але міжкласова боротьба не мусить переходити меж, по-за якими ослаблюється становище нації в сфері міжнародній, твориться погроза національній незалежності, бо національне нещасте падає на усі класи нації, і ледве чи не найдужче на класи працюючі.

Боротьба народів (націй).

Історія людскости є історією безконечної боротьби народів (свідомої, чи несвідомої; не однаково що до результатів) за існування: за територію, за кращі умови життя. Дужчий нарід завжди хтів примусити слабший нарід працювати на себе². Протягом історії одні народи із малочисельних на малим кутику землі виростили у великі многочисельні народи, що посідали великі території, а другі народи-навпаки: зменшувалися в чисельности, відсувалися з добрих ґрунтів і дуже часто зникали з „лиця землі“ вкупі зі своєю культурою і своїми класами³.

Навіть в наш в'к гуманітарних гасел поневолена нація експлуатується нацією-паном усіма можливими засобами. Поневолені нації складають низи соціальних верств; у понево-

¹ Характерно, що творці сучасного соціалізму були переважно особами з буржуазних, навіть з аристократичних класів.

² Паразитизм — з'явище, широко розповсюджене в природі серед живих істот усіх категорій: він існує не тільки в рослиннім чи звірячім світі, але і в сфері міжнаціональних і міжкласових відносин. На земній кулі існують народи-паразити, народи-півпаразити і народи з нахилом до паразитизму.

³ Огже доля того чи иншого класу певної нації залежить від долі цієї нації.

леної нації одбіраються средства до життя: територія колюнізується, кращі більш оплачені професії, урядові посади монополізуються членами пануючої нації. Зневолену націю денационалізують, аби убити її відпорну силу, дух нації. Зневолена нація бореться всіма їй доступними засобами проти цього. Взаємовідношення сил націй: зневоленої і пануючої відбивається в життєвій дійсності — в сфері державно-правових норм.

Нація і територія.

Нація і територія, яку вона оселяє, то дві нерозривні, немислимі одна без другої речі.

Нарід, територія ним оселена і координуючий центр-влада — як складові елементи держави в етнографічних межах, в якій (державі) нарід здійснює своє право самоозначення, — це останнє слово, яке сказала наука і практика життя. До цього людскість стремить, і це має здійснитися.

Анексія етнографічно чужої території яким будь народом рівнозначна ампутації частини живого організму; це з'явище є глибоко неприродне, противне основам сучасної цивілізації і ходу історії.

З утратою части своєї національної території ніяка свідомість себе нація ніколи примиритися не може, завше мріятиме про реванш, аж поки цієї цілі не досягне. Анексійні заміри то джерело національних антагонізмів, вічних воєн, джерело людського лиха.

Визволення поневолених націй.

Нормальне життя народа тільки тоді можливе, коли нарід не є зневолений, коли він не підпорядковує свою волю волі якоїбудь пануючої нації, коли він вільний, має право самоозначення і будує своє життя по власній уподобі: звідси право кожної нації на власну державу як символ, форму і здійснення самоозначення в межах етнографічної території.

Не що давно інститут рабства особового було знесено майже в цілій світі, як інститут під всяким зглядом для загалу людскості шкодливий і неморальний. На цій самій підставі буде знесено і рабство національне: за свободою особистою прийде свобода національна, національне пановання буде знесено в цілій світі.

Культура існує тільки в формах національних і в цих же формах усвоюється. Є культури тільки національні: англійська, українська і т. п. Культура кожного народу є квітом розвитку його національної індивідуальності.

Найвищої культури (а значить і найбільшого можливого на землі щастя) Загал досягне, коли зникнуть національні

і класові антагонізми в їх сучасній дикій формі, коли буде представлений повний розвиток, як національній так і особовій індивідуальності, що може лише тоді статися, коли усі нації стануть вільними, а класові різниці обернуться в різниці: функціональні, професійні, виключно на ґрунті поділу праці.

Ні оден нарід не жде другого, аж поки той не наздожене його в справі поступу; кождий нарід старається обігнати інші народи в цій сфері; отже в кождий момент різні народи на земній кулі стоятимуть на різних ступенях розвитку і культури і суспільного устрою. До найвищого можливого на землі (ідеального) устрою вступають тільки народи високої культури з приспособленою до них (ідеальних) форм психікою складаючих ці народи одиниць. Наше завдання — аби український нарід в своїм стремлінні до ідеального устрою не був позад інших культурних народів.

Соціалізм.

Індивіди з дикою хижачкою психікою, з усіма властивостями безоглядного егоїзму не можуть утворити суспільного строю иншого, як збудованого на примусі, нерівности, пануванні і визиску. Для майбутнього строю соціалістичного потрібна инша психіка: обмеження егоїзма до необхідного мінімуму, величезний розвій альтруїстичних почувань, коли робити добро ближньому, помагати собі взаємно — стане потребою і джерелом безконечної душевної взаємної радості, коли навіть думка про насилле, пановання, експлоатацію людини людиною буде дикою і незрозумілою.

Християнство в перші часи свого істновання було комунізмом в найчистійшій і найпрекраснійшій його формі: члени християнської громади одмовлялися од свого майна в користь своєї громади, мали спільне майно, спільно жилися, обідали. Але потім, коли християнство вийшло з замкнутого кола ідейних його носителів на широкий світ, і до християнства прикннули широкі маси, — ідейні носителі Християнства потонули в морі цих мас, які гнали в Християнство свій безоглядний егоїзм, черствість і в решті решт модифікували християнство до непізнання.

Щось подібне твориться нині і з чистою ідеєю соціалізма; вона трапила до невідповідних рук. З соціалістичною етикеткою на чолі і соціалізмом на устах ці люде на сході Європи поповнюють злочини, од яких людскість довго здригатиметься навіть на оден спомин про них. Вакханалія масових убивств, оргія розливу крови, насилле, терор, тортури... Вражіння, ніби усі темні сили напружили усю свою міць, аби

людність надовго одстрашити від чистих ідей соціалізму, надовго збити людство з єдиного ратульного шляху до кращої будучини.

Давнє фарисейство, ненавиджене у всі віки всіма дружинами людськості, з'орієнтувалося і в наш вік соціалістичних гасел: це новітнє фарисейство, загорнулося тою соціалізма і пхало собі далі пишним квітом.

Соціаліст на словах, а не на ділі — то не є соціаліст. Що може почувати представник убогого класу, що живе півголодний, в вохкім подвалі, в безпросвітній роботі — при погляді на випечену особу, що купається в розкошах життя, коли дізнається, що це є соціаліст?!...

Всім своїм життям соціаліст мусить доводити свій соціалізм, аби маси працюючих, соціально скривджених відчули в нім свого правдивого друга, брата, доброго генія.

Д-р Ол. Петренко.

людність надовго одстрашити від чистих ідей соціалізму, надовго збити людство з єдиного ратульного шляху до кращої будучини.

Давнє фарисейство, ненавиджене у всі віки всіма дружинами людськості, з'орієнтувалося і в наш вік соціалістичних гасел: це новітнє фарисейство, загорнулося тою соціалізма і пхало собі далі пишним квітом.

Соціаліст на словах, а не на ділі — то не є соціаліст. Що може почувати представник убогого класу, що живе півголодний, в вохкім подвалі, в безпросвітній роботі — при погляді на випечену особу, що купається в розкошах життя, коли дізнається, що це є соціаліст?!...

Всім своїм життям соціаліст мусить доводити свій соціалізм, аби маси працюючих, соціально скривджених відчули в нім свого правдивого друга, брата, доброго генія.

Д-р Ол. Петренко.

Програм

Української партії Самостійників-Соціалістів.

(У. Н. П.)

Українська партія Самостійників-Соціалістів єсть партія працюючої маси Українського народу.

Усіх українців, хто виробляє, продукує, хто живе в власній праці, усіх, кого визискують і кривдять: *робітників фабрик і заводів, сільських і міських, робітників-ремісників, робітників транспорту і торгівлі, робітників інтелектуальних фахів, хліборобів і тих, хто робить на власній ґрунті, але без наймової праці, і взагалі усіх тих, хто обороняє інтереси працюючого люду Українського народу* на підставі цього програму, усіх їх має об'єднати Українська партія Самостійників-Соціалістів для боротьби за національне і соціальне визволення всього народу українського.

Українська партія С.-С. визнає соціалістичний ідеал, яко єдиний, котрий може остаточно задовольнити український і інші народи, знищити визиск, безправ'я у всіх їх формах, знищити сучасний капіталістичний устрій, збудований на насильстві, примусі, нерівності і пануванні.

Цей ідеал такий: *взагалі знаряддя виробу: фабрики і заводи й т. п. на землі, оселеній, українським народом, мають належати українцям-робітникам, а земля (рілля) — українцям-хліборобам.*

Головні завдання української партії С.-С. просвітити, освідомити українців-робітників і хліборобів з боку розуміння їх національних і класових інтересів:

1. Зорганізувати освічене і свідоме своїх інтересів українське робітництво.
2. Зорганізувати так само українців-хліборобів.
3. Зорганізувати інші верстви укр. народа, що стоять на варті інтересів працюючих.

Необорна спільна сила з'єднаного освіченого працюючого люду українського забере до своїх рук політичну владу на Україні, знищить визиск, насилле, пановання, нерівність і утворить непідлежну Україну—Республіку вільних людей, вільної праці.¹

Увага. Програма партії передрукований без змін з його останнього видання, 1917. року, що вийшло після всеукр. партійного з'їзду 17./XII. 1917. р.

Деклярація прав Українського народу.

1. Незайманість особи і мешкання (habeas corpus). Ніхто не може бути арештований инакше як по суду.

¹ Programm der ukrainischen sozialistischen Partei der staatlichen Selbständigkeit (der ukrainischen Partei der „Ssamostijnky Sozialisty“).

Die ukrainische sozialistische Partei der staatlichen Selbständigkeit ist die Partei der arbeitenden Masse des ukrainischen Volkes.

Sämtliche Ukrainer, die erzeugen, produzieren, die von eigener Arbeit leben, alle, die ausgebeutet und beeinträchtigt werden, ländliche und städtische Fabrikarbeiter, Handwerker, Transport- und Handelsarbeiter, geistige Arbeiter, Landleute, auch jene, die auf eigenem Boden, aber ohne Tagelöhner arbeiten, überhaupt alle, die die Rechte des arbeitenden ukrainischen Volkes auf Grund dieses Programmes wahren, sie alle soll die ukrainische sozialistische Partei der staatlichen Selbständigkeit (auch „Ukrainische Volkspartei“ genannt) zum Kampfe für die nationale und soziale Befreiung des gesamten ukrainischen Volkes vereinigen.

Die ukrainische sozialistische Partei der staatlichen Selbständigkeit bekennt sich zum sozialistischen Ideal, als dem einzigen, das schliesslich das ukrainische Volk aber auch andere Völker befriedigen, die Ausbeutung und Gesetzlosigkeit in all ihren Formen, die auf Gewalt, Zwang, Ungleichheit und Herrschaft aufgebaute gegenwärtige kapitalistische Ordnung vernichten wird.

Dieses Ideal ist folgendes: Die Werkzeuge der Produktion: die Fabriken innerhalb des vom ukrainischen Volke bewohnten Gebietes müssen den ukrainischen Arbeitern, der Boden (der Acker) den ukrainischen Bauern gehören.

Die Hauptaufgaben der ukrainischen sozialistischen Partei der staatlichen Selbständigkeit bestehen darin, die ukrainischen Arbeiter und Bauern über ihre nationalen und Klasseninteressen aufzuklären:

1. Eine gebildete und ihrer Interessen bewusste ukrainische Arbeiterschaft,

2. ebenso geartete ukrainische Landleute (Bauern) und

3. andere Schichten des ukrainischen Volkes zu organisieren, die die Interessen der Arbeitenden beschützen.

Die unbezwingliche gemeinsame Kraft des geeinigten und gebildeten arbeitenden ukrainischen Volkes wird die politische Macht in der Ukraine übernehmen, sie wird die Ausbeutung, die Gewalt, Herrschaft und Ungleichheit vernichten und eine unabhängige Ukraine, eine Republik der freien Menschen und der freien Arbeit, schaffen.

2. Прогресивний безпосередній податок, пропорціональний доходу. Скасування податків посередніх¹ (акцизи), а надто предметів першої необхідності (сахар, то що).

3. Знесення класів (сословії) і класових привилеїв, як перший ступінь до повної економічної і політичної рівності.

4. Рівноправність жінок.

5. Знесення паспортної справи.

6. Відповідальність урядовців перед громадянами.

7. Урядовець не може бути призначений проти волі тих, кому він має служити.

8. Свобода друку, слова і освіти. Свобода національності, релігії, совісті, переконань. Свобода зборів, товариств, спілок, організацій.

9. Вибори до парламенту, до управ, взагалі до всіх виборних інституцій на основах:

а) вселюднє, рівне, безпосереднє виборче право з тайним голосуванням.

б) Виборчі округи в межах національних.

в) Од сел і од міст число депутатів пропорціональне числу людности.

г) Од кожної нації число депутатів пропорціональне числу людности.

д) Суворі кари, установлені законом, за зловжиття і насилля, підкуп і шахрайства при виборах, чи з боку адміністрації, чи з боку певної партії громадян.

е) Виборчі комісії, що відають справу виборів на Україні, із усіх партій порівну для безпеки справедливості виборів.

10. Автономність областей і країв, не зважаючи на обшар їх (які того схочуть), що одріжняються чи народністю, чи окремими умовами життя, — аби не була гноблена національна меншість чи нація слаба.

11. Знесення постійного² війська на Україні; кожний громадянин мусить оберегати свій край од небезпеки.

¹ До того часу, поки на Україні не буде звищена аварія, не буде збудовано доброго державного апарату і не запроваджено лад і спокій на Україні, до того часу держава не може обійтися без посередніх податків.

² Постанови Всеукраїнського З'їзду Самостійників-Соціалістів 17—21/ХІІ. 1917. р. В справах війська і військової політики.

В інтересах загально людських необхідне роззброєння народів, припинення війни назавжди і запровадження вічного миру по всьому світу. Але, поки сусідні народи озброєні, удосконалюються в військовій техніці і мають постійне військо, — Український народ, аби не потрапити в неволю, мусить робити з необхідності теж саме.

Кожний громадянин Української Народньої Республіки, який носить зброю, мусить бути готовий з беззаперечий для України момент отати до військового шикру.

Усі соціалістичні партії висловлюються за знесення сталого (постійного) війська, за заміну його загально-народною міліцією. Ясно, що поки будуть класи, доти буде стале військо, бо без постійного війська вищим класам нічим буде боронитись од демоса, од з'єднаних робітників і селян. Як тільки стале військо буде скасовано і заведена замість його народня міліція — сей день буде останнім днем панування вищих класів, бо їм тоді нічого не вдіяти проти узброєної демократії.

Але-ж коли демократія запанує цілком, себ-то клас капіталістів перестане існувати, коли фабрики і заводи належатимуть робітникам, а земля — хліборобам, коли настане соціалістичний устрій, чи тоді потрібно узброєня нації, чи потрібно учитись тоді усім військовим вправам? На це ми скажемо: не потрібно, бо ще далеко перед запровадженням соціалістичного устрою національне пановання мусить бути знесено по всій землі.

Поміляються ті, що вчать, ніби соціалістичний устрій може бути разом по усій землі. В соціалістичний устрій, яко ідеал устрою, вступають тільки народи незвичайно високої культури. Ані один нарід не жде другого, поки той не наздогоне його по освіті, а стараються пертись вище і вище по ступнях культурної драбини, не зважаючи ані на що.

Наше завдання, аби Український нарід в цій справі, в своїм стремлінню до ідеального устрою, до устрою соціалістичного, не був позад інших культурних народів.

Державний лад.

1. В справі державній партія стоїть на ґрунті повної незалежності Укр. Нар. Республіки.
2. Головною законодавчою владою на Україні являється Парлямент (Центральна Українська Рада) з членів, обираємих на певний строк (од 3 до 5 літ) на основі п'ятичленної демократичної формули і утримованих на державний кошт.
3. Головною виконавчою владою являються Президент Республіки і Рада Міністрів.
4. Президент обирається Парляментом і остається незмінним Головою Республіки до зміни Парляменту і вибору нового Президента. Права Президента і його взаємовідносини з Парляментом повинні бути точно зазначені в основних законах Республіки.
5. Організація Ради Міністрів доручається Президентом одному з представників парламентської більшості, як Голові Ради Міністрів. Вираз недовіря до Ради Міністрів

з боку Парляменту веде обов'язково до зміни даного складу Міністерства. Коли-б представник парламентської більшості не зміг утворити віригідного міністерства, то Президент доручає організацію міністерства иншому представнику парламентських груп, чи політичних течій в державі, доручаючи йому скласти міністерство коаліційне.

Земельна справа.

1. Ми ніколи не поділяли думок оборонців теорії концентрації землі (марксистів, с.-д.-ів), що трудове селянське господарство економічно неустойчиве, що сама природа економічного процесу хліборобної продукції, коли йому не перешкоджати, поведе до мобілізації землі в поодиноких руках.

2. Ми ніколи не визнавали, що тільки земельні капіталісти можуть запровадити усі найновіші машини і найкращі способи оброблювання землі.

Підстави наші такі:

а) Концентрація земель на Україні, як і скрізь по світу, сталась не од чинників економічної еволюції, а фактом політичного захвата. Приклади: грабовання ірландських земель англійською аристократією; грабовання українських земель до і при Катерині II. в лівобережній Україні; грабовання земель, в правобережній Україні під час панування Польщі.

б) У вільних державах, в Германії, Франції і навіть в невольній Росії, ніде ми не бачимо, аби земля переходила із рук селян хліборобів до рук земельних капіталістів, — що признано усім світом, що признають навіть прихильники концентрації землі. Проте ми бачимо, як великі земельні маєтки запожичені в банках державних і приватних майже до мертвої петлі, Український селянин не мав кредиту, окрім кредиту од шахрая. що брав до 200 % і більше, про те не збувся землі; а земельний поміщик майже даром одержував позики з державного банку, піддержував його й уряд, а всеж таки поправити його не зміг.

в) Краї дрібної власности, дрібних хліборобів, як Прирейнські провінції Прусії, дають більший урожай з десятини, як краї великої власности (Східна Прусія). Навіть ціна на продукти (буряки, зерно) дрібної власности часто вищі за ціну на продукти великої власности (Геркнер „Праця в західній Європі“).

г) Сільські громади в Швеймарії, Бельгії, Західній Прусії, Баварії і т. д. уживають усіх найновіших машин, од віялки до парового плуга і молотілки, і усіх найновіших способів збодрення землі (мінеральне збодрення) та найновіших способів господарства (плодозмін).

д) Капіталістичне господарство (економія) ідеється головним чином там, де низька зарібна плата і темний некультурний нарід.

Капіталістичне господарство упало в краю величезного капітала і величезних земельних маєтків, в Англії і Ірляндії, і замінилось господарством фермерським, упало у Франції і Західній Германії, в німецьких провінціях Австрії: його убив незвичайний ріст зарібної плати.

е) Капіталістичне господарство держиться ще там, де низька зарібна плата і темний некультурний нарід і головним чином по землях, де живуть нації зневолені, як східні провінції Австрії, — в Галичині, Буковині, в Східній Пруссії, на Україні до революції, хоч тут воно що року упадало і упадало.

ж) Перехід земель поміщиків до рук селян о стільки сильний на заході, що аристократи, боючись зовсім позбутись землі, провели закон о майоратах; по сему закону маєток майоратний іде тільки старшому в роді на уживання без права передачі і продажу.

з) На заході та почасти і у нас капіталіст неохоче вкладає капітал в землю, бо капітал не грає такої ролі в сільським господарстві, як в промисловості. В сільським господарстві він обертається поволі: машини варті дуже дорого, хоч роблять вони дуже короткий час.

Ці всі дані, по вислїдам вчених¹, пояснили усьому світу, чого земля не переходить до рук капіталістів, а навспак переходить до рук тих, що на ній працюють і котрим вона мусить належати.

На пій підставі вимагаємо на Україні:

1. Усіх сільських робітників-рілників, себ-то безземельне українське селянство, наділити землею.

2. Хліборобам власникам, що не можуть прожити із своїх земельних ґрунтів, дорізати землі з земельного фонду.

3. Фонд земельний складають на Україні землі казенні, удільні, монастирські, поміщицькі, — нетрудові землі взагалі.

Сей Земельний Фонд колись належав українському народу на правах власности і його силою одібрано. Натурально, з моменту Всеукраїнської Революції, уся ця земля є конфіскованою і мусить бути повернена без відшкодовання її давнім правним власникам.

¹ R. Comm. on agriculture. Final Rapport. — König. „Die Lage der englischen Landwirtschaft.“ — Reitzenstein. „Agrarische Zustände in Frankreich.“ — Sland. „La crise agricole.“ — Rogers. „History of agriculture and prices in England.“ — Willace. „Land nationalisation.“ — Herkner. „Праця в Західній Європі.“

Націоналізація землі.

Той факт, що в часи минулого, аристократія захватила силою меч величезні посілости земельних хліборобів-власників, залишивши їх безземельними; той факт, що на ряду з великим числом земельних магнатів, що потопають в розкошах, живуть мільйони безземельного люду, які вирождаються від нелюдської праці на усіх отих паразитів, — давно звернули увагу на себе учених. Вони давно вишукують способів, аби зарадити загально-народньому лиху.

Один з цих способів: націоналізація землі.

Ця ідея не нова. Вона родилась не на „верхах“, а „в низах“. Ця ідея родилась з того часу, як хлібороб-власник втратив право на землю, яку обробляв цілі віки. Усі селянські повстання середніх віків в Германії, Австрії, 1789-й рік у Франції, 1648 і 1768 роки на Україні, — неясно, невизначено, але ж ця ідея робила; тільки тепер вона одержала теоретичне обосновання і ясну формуліровку.

Націоналізувати землю, значить зробити її власністю тієї нації чи народу, що цю землю оселяє; тільки власністю не окремих одиниць, а власністю усієї нації. Кождий член нації, що заробляє з землі, бере її тільки до уживання.

Націоналізувати землю на Україні, значить зробити її національною власністю Українського народу; кождий член *української* нації, що живе з землі, бере землю до уживання, скільки може обробити її власноручно без наймита.

Націоналізація землі на Україні для запровадження соціалістичного строю і соціалістичного оброблення землі, — це наш ідеал і наше кінцеве завдання, бо тільки єдине таким шляхом назавше розв'яжеться аграрне питання на Україні.

Тільки після Всеукраїнської Революції, коли український нарід здобув собі право самопризначення, здобув право вільно розпоряджатися своєю долею і своєю землею, тільки тепер можна мислити про націоналізацію землі на Україні.

Треба не змішувати поняття націоналізації землі з поняттям „удержавлення землі“.

Флоршгейм, Гельдорф, Баумероде, Зампер, Герпка, взагалі буржуазні учені пануючих націй тепер хочуть провести в життя: знищити приватну власність на землю і всю землю передати до рук держави, в казну, яка кождому дає землі по його потребі. Ця теорія незвичайно шкодлива для хліборобів, а надто для націй зневолених.

Був час, коли німецьке правительство в Познані, аби денационалізувати поляків, призначало по 20 мільйонів марок, аби закуплювати землю у поляків і віддавати німцям. Поляки в Познані з усіх сил держуться своїй землі. Щож булоб, якби

в німецькій парламенті пройшов закон, по якому уся земля Германії належить державі, казні, а кождий хлібороб мусить брати землю од казни для уживання. Тоді німецький уряд мав би повну змогу заселити Познань німцями, а поляків зробити безземельними наймитами на своїй землі.

Коли-б такий закон пройшов в Австрії, вся земля в Галичині могла би трапити до рук поляків.

Коли-б такий закон пройшов в царській Росії, земельна власність українського селянства могла би вислизнути у його з рук.

І так, пока існують нації зневолені і нації-пани, доти не може бути розв'язане аграрне питання, бо доти не може бути правдивої націоналізації землі.

Пануюча нація володіє не тільки усією своєю землею, яку оселяє, алеж і землею, на котрій живуть нації, їй підвладні. Це право засноване на єдиній силі, що тепер признається в світі: на силі меча. Австріяк-німець каже і на Словенію і на Тіроль і на Далмацію, Буковину, Чехію, Галичину: *то наша земля*; ще більш пишаються своїми підвладними країнами і народами англійці.

Теж кажуть Американці (янки) на Америку (доктріна Монрое). Москвин¹ — на Україну, Кавказ, Польщу, Фінляндію до недавнього часу з гордістю казав: *то все наше*, і цих замірів пановання над народами не залишив і досі.

Хтож не знає, які величезні партії складають пангерманісти, всеросіяне, вшехполяки, панамериканці, уніони-англійці... З тим треба дуже рахуватись.

Хоч держава і однонаціональна, алеж, коли її складають класи низчі і вищі, то вищі завжди стоять у державній власті і складають з себе уряд. В таким разі не можна зробити націоналізації землі. В таких умовах націоналізація землі прийме форму простого переходу землі з рук земельних власників в державу, в казну. Алеж позаяк власть в державі, де існують вищі і низчі класи, належить класам вищим, то таким чином і усе розпорядження землею в державі перейде до рук класів вищих; а інші класи, хлібороби, стануть безземельними рабами на своїй й „не своїй“ землі.

Націоналізувати землю можна тільки в чисто демократичній, з повним правовим і економічним рівенством, однонаціональній державі — яких тепер нема.

І тому, поки існують націй-раби і націй-пани, поки існують класи, доти не може бути розв'язане аграрне питання.

¹ Москвин, росіянин, руськай, великоросіянин — це назви мають тож саме значіння.

Це питання розв'яється після внесення національного пановання скрізь по світу, після знищення класів, при націоналізації землі на соціалістичному ґрунті.

Постанови Всеукраїнського З'їзду Самостійників-Соціалістів 17—21/XII. 1917. року в справі земельної реформи.

Заслухавши доклади про розв'язання земельної справи на Україні, З'їзд постановив:

1. Одержати землю і розв'язати земельне питання може тільки самостійний народ, і тому проголошення Самостійної Української Народної Республіки є необхідною умовою для розв'язання аграрного питання на Україні.

2. Нарід український складається у своїй величезній більшості з трудового люду і тому земельне питання мусить бути розв'язане в інтересах трудящого люду.

3. Проводіння цієї справи, що роблять українські партії, які зараз стоять у владі, веде тільки до анархії, а значить і до загибелі нашої; і тому треба негайно приступити до розв'язання земельної справи на Україні, видавши спеціальний закон.

4. В основу закону мусить бути положена конечна мета: націоналізація землі; націоналізувати землі, оселені народом українським, — значить зробити їх національною власністю всього народу українського. Кождий член української нації, що живе з землі, бере її тільки до užívання, скільки може обробити її власними руками, власноручно без наймита.

5. До сього ідеалу треба йти через такі етапи:

- а) аби не зруйнувати господарства на Україні,
- б) не понизити його культури,
- в) не порушити інтересів українського військочесного робітництва і трудового люду-нехліборобів.

Маючи на увазі, що власність на нетрудові землі на Україні уже скасована без викупу, дальший шлях, шлях послідовного законодавства аграрного, мусить бути такий:

Ліквідувати велике землеволодіння (треба негайно знищити усі підвалини класа великої земельної власності — поміщиків, аби цей реакційний, ворожий вселюдському поступу і інтересам трудящого люду клас перестав існувати на завжди), потім, по черзі, середнє, і далі — переходити до утворення класа трудового селянства, що живе з власної праці; спеціальне соціалістичне законодавство мусить зробити не тільки неможливою мобілізацію землі (скупчення її в поодиноких руках), а навпаки, робити необхідним переход земельної власності до трудової норми.

Цей клас трудового селянства поволі, шляхом кооперації, шляхом з'єднання праці, перейде од індивідуального оброблення землі до колективного, а від колективного до соціалістичного, кождий і буде досягнений віковий ідеал Українського трудового народу: жити щасливо, вільно і незалежно на своїй землі.

Увага. В розвиток цих постанов були дальші постанови Ц. Комітета партії; остання з цих постанов від 1. січня 1920. р. наведена на стор. 83.

Робітнича справа.

Українці-робітники мають свої організації економічного і політичного характеру і свій програм діяльності, так само, як і хлібороби.

Українські робітники складають свою робітничку партію, бо знають, що тільки свої власні організації, своя власна робітничка партія можуть оборонити інтереси українського пролетаріата, що тільки свої власні організації дадуть українському пролетаріату політичну і економічну силу, яка забезпечить його від утисків і визиску.

Робітники усіх культурних народів мають свої власні організації, свої окремі партії: чехи свої, німці свої, французи свої, поляки свої, англійці свої. І тепер українці — робітники мають свої організації.

Усі організації мішаного тина: Німецько-Чеські в Богемії, Чехо-Словацькі і Українсько-Польські в Галичині, Польсько-Німецькі в Познані, Руминсько-Українські в Буковині, Польсько-Литовсько-Жидівські в Західній Росії розпалися, і наразі, Українсько-Московські робітничкі організації почасти уже розпалися, почасти знаходяться в стані розпаду, як переходна стадія робітничого руху, що стає свідомим і культурним.

Робітники різних народів, маючи де які завдання і інтереси спільні, мають і свої окремі місцеві інтереси, окремі місцеві завдання: робітники різних народів живуть майже завше на різних територіях, живуть в різних політичних і економічних обставинах і дуже часто ідуть до загального робітничого ідеала, до соціалізму, різними шляхами, по дорозі дуже часто стикаючись інтересами. Через те народний досвід, мудрість і обачність змушують робітників кожного народу закладати свої власні національні організації, свої власні національні партії. Там-же, де інтереси спільні, однакові, робітничкі партії двох народів дуже легко можуть чинити разом, спільно.

Свідомому робітнику-українцю зовсім не секрет той факт, що робітники і селяне-поляки хочуть захватити політичну владу на своїй землі, Москвини на своїй, Литовці на своїй. Свідомий Українець-робітник знає, що ніхто не прийде, аби, захвативши політичну владу на Україні, віддати потім її до рук Українського пролетаріату. Свідомий Українець-робітник знає, що визволення українського пролетаріата ясть справа самого українського пролетаріата і нікого більше.

Організуєш або голодаєш, організуєш, коли не хочеш застатись віковичним рабом. Такий девіз сучасного робітничого руху, девіз робітників кожного народу.

Коли робітники якого народу не встигнуть з'організуватись, бо досить некультурні, аби бачити вигоди своєї власної організації, там бачимо низьку зарібну плату, довший робочий день, повну владу капіталістів, забитого і темного робітника.

Усі мислителі, філософи, од сивої старовини до найновіших часів, визнають¹: тільки на міцнім фізичнім фундаменті можна утворити пишний будинок високої духовної і моральної культури — культури взагалі.

Життя убогих низьких класів недоступне впливу високої культури: хвилі культури плывуть по над ними, їх не зачіпаючи.

Маючи це на оці, Українська партія Самостійників-Соціалістів має обстоювати для українського пролетаріата такі головні пункти домагань:

1. 8 годинний робочий день.
2. Скорочення свого часу там, де іде вироб шкідливих для здоров'я препаратів, як фосфор, сірка, при доменних печах і т. д.
3. Скорочений день для підлітків (16—18 літ), що мають організм не досить ще окріплений і розвинутий.
4. Заборона праці підлітків в тих производствах (вироблюваннях), де виробляються шкідливі продукти, або коли самий спосіб виробу шкідливий для здоров'я.
- Для оздоровлення сем'ї робітника в суботу робочий день 4 години. Недільний відпочинок, заборона праці в великі свята релігійні та національні.
5. Заборона уживати працю дітей на фабриках, заводах, робітнях і взагалі до найманої праці, бо дітям треба вчитися, аби потім стати в ряди пролетаріата освіченими людьми.
6. Заборонити працю жінок-робітниць в часи вагітності і після породу на час, який визнає потрібним медична наука, без утрати зарібної плати за весь той час.

Діточі притулки при фабриках і заводах та робітнях, де б робітниця могла безпечно залишати своїх дітей, коли б того не могла робити дома.

7. Фабрики, заводи, робітні, копальні і т. д. мають бути добре вентильовані, вбудовані по вимогам сучасної науки гігієни: досить світу, чисте повітря, нормальна температура. Того ж самого треба вимагати і для робітничих помешкань.

Забезпечення від ушкодження машинами (огороження машин штакетами, то-що). Ушкодженному на праці робітнику капіталіст, взагалі підприємець (предприємець може бути не тільки окрема особа, але і держава, кооператив, земство і т. п.) мають давати відповідну пенсію.

¹ „Необхідно поперед мати средства до життя, а потім мислять про моральні вчинки.“ — Арістотель.

Працюючий — вартий прогонування... Христос.

Поперед треба жити, а потім чинити... (оборона необхідного ступня егоїзму)... Сенсер.

Сен-Сімон, Фур'є, Прудон, Пьер Перу, Огюст Конт, Кабе... Маркс, Бякельс, Ласаль, Зомбарт, Герквер.

8. Обмеження вічної праці для дорослих, заборона вічної праці для підлітків і жінок.

9. Безплатна медичинська допомога (лазарети, фельдшери, лікарі) хорим робітникам (на кошт капіталістів).

10. Розцінки і браковки виробів через виборних од робітників і капіталістів.

11. Заборона оплачувати товарами працю робітників. Що-тижнева розплата з робітниками.

12. Знесення над'установної¹ (сверхурочної) роботи, бо вона тільки з-поверху віби корисна робітнику, віби дає йому змогу заробити більше, а в дійсності вона корисна тільки капіталістам, які хочуть таким чином ввести довший робочий день хоч в нашій формі, а робітника позбавляє потрібного часу опочинку.

13. Знагання поміж капіталістами і робітниками розв'язувати судок третього (третейський судок). Робітники вибирають свого суддю, капіталісти свого, а ці два судді, зійшовшись, вибирають одного третього, який уже і робить присуд.

14. Установлення мінімуму зарібної плати. Плата не може падати менше певного рівня, який необхідний для більш-менш нормального життя, який забезпечував би робітнику задоволення всіх фізичних і духовних потреб.

15. Незалежний од капіталістів інспекторат з представниками від робітників.

16. Добиватись, аби усі ці вимоги зробити основними законами охорони праці. Добиватись установи суворих кар за порушення цих законів капіталістами промисловими, торговими, чи якими иншими.

Не покидаючи боротись, аби повернути часть доходів держави на пекучі робітницькі потреби, негайно заводять, поруч з організаціями політичними, організації економічні.

1. Товариства взаїмної допомоги.

2. Страйкові каси.

3. Каси допомоги підчас безробіття і промислових кризисів. Каси для утримання робочих інвалідів, старих, не здібних до роботи, сиріт.

4. Робітницькі коопери для примушування роботи. Всеукраїнська організація примушування праці.

Досвідний і культурний робітник: бельгієць, англієць, данець, давно зрозуміли, що вигідніше покладатися на себе, вигідніше самому зарадити своїм нуждам, як сподіватися сього від уряду (майже скрізь по світу уряд поки що буржуазний), капіталістів і взагалі від ворожих (буржуазних) класів. Вони позаводили у себе усе вищегадане; позаводили навіть кооперативні, продуктивні товариства (виробу); значно видерли з рук капітала: виріб одєжі, обуви, печення хліба, добіраються засновувати власні фабрики і заводи, і потроху посуваються до соціялістичного устрою. Вжиткові товариства серед ро-

¹ В певні моменти (хоча б для боротьби з конкуренцією закордонної промисловості) в інтересах самих — же робітників буває необхідним існування над'установних работ. Але свідоме, освічене і організоване упр. робітництво такі питання завжди з'уміє розв'язати в інтересах праці і держави.

бітників німців, швейцарців, а надто бельгійців колюсальні: мільони в касах. Ці вжиткові товариства в деяких містах цілком убили дрібну і середню торгівлю, зоставивши тільки оптову. Так поволі посуваються вони, завойовуючи позиції на бенкеті життя, і посуваються до соціалістичного устрою.

В Самостійній Українській Народній Республіці, Уряд котрої складеться з представників працюючого люду українського, мусить бути державне страхування робітників.

Принцип робітничих організацій.

Аби усунути бюрократизм в організаціях робітницького українського руху, завше збудований на централізмі, українська партія Самостійників-Соціалістів кладе в основу: автономність орган запій; кожда місцева організація цілком незалежна що до свого внутрішнього життя.

Український пролетаріят, що бореться за свободу, не мусить убивати свободу, — заводити безправ'я у себе дома. Український пролетаріят не повинен організуватися на основі повної централізації, при якій місцеві робітничі організації тратять усі права, і тому, хто стоїть за централізмом, той проти правдивої свободи.

Обстоюємо автономність місцевих українських робітничих організацій ще і по другій не менш важній причині: *Незалежність організацій що до свого внутрішнього життя*: 1. привчає робітників до самодіяльності, 2. навчає покладатися на власні сили, 3. викликає енергію і силу, привчає до свободи, розвиває ініціативу, — словом розвиває усі громадянські достоїнства у робітника, що надто потрібно для соціалістичного устрою будучини.

Не можна брати за приклад централістично-бюрократичний устрій в робітницьких організаціях росіян (москвинів). В Московщині робітницьку справу звичайно держать в руках невеличкі гуртки, часом цілком не уповноважені робітниками, дуже часто зовсім не робітники. Вони поводяться дуже часто як диктатори.

Нам скажуть, що в боротьбі, аби був успіх, потрібна сувора централізація і дисципліна. На це ми відповімо: дисципліна має далеко більш сили, коли робітник, чи хлібороб, не з примусу, а з доброї волі старається бути дисциплінованим, розуміючи добре, що без дисципліни боротись не можливо.

Просвіта.

Українська мова в мовою державною в Ур. Нар. Республіці.

Нарід, що не має власної школи, натурально мусить бути темний, некультурний; він складає низчі класи, класи пролетаріята сільського і міського і таким чином сходиться на службну роллю иншим народам, більш культурним, виконує рабські обов'язки до останніх.

Таке становище українського народу було в Росії до революції, єсть воно і тепер в Австрії і Венгрії.

Українська вільна школа буде для українського народу тим світлом, що розжене густу темряву, якою його окутали різні непрохані просвітники: москалізатори, мад'ярізатори; українська вільна школа буде тим світлом, що освітить шлях до свободи, буде тим огнем, де гартуватиметься вільний дух. Українська вільна школа дасть народу українському інтелігенцію, дасть йому організаторів, агітаторів; ця інтелігенція просвітить український нарід, розіве національну і класову свідомість робітника і хлібороба, — з'організує їх.

Одсутність української школи зробила те правкре з'явище, що український пролетаріат, несвідомий національно, до останнього часу не складав своїх організацій, не складав своєї української робітничкої партії, а віддавав себе під провід російської (московської) інтелігенції і російських робітничих організацій. Кожний освічений робітник України добре знає, як мало української інтелігенції, яка в їй страшна потреба. Воно і не дивно: українці вчилися в московських школах, москалізувались, цілком одривались від свого народу і прилучались до росіян.

Вдруге, наш нарід остільки спролетарізований, що навіть там, де він живе збитою масою, в середніх і вищих школах дуже мало українців (немає за що вчити; українці і хотів би вчити свого сина в середніх і вищих школах, бо ці школи дають великі громадянські права, але не має матеріальної змоги). Середні і вищі школи на Україні — для чужинців, головним чином москвінів по лівий бік, а поляків по правий бік Дніпра, хоч чужинці на Україні і складають дуже невеличкий процент (до 10%). Цей факт свідчить, що чужинці на Україні складають вищі заможні класи і тому натурально заповняють майже цілком середні і вищі школи на нашій землі.

Рідна національна школа буде тим широким вікном, звідки широкою річкою розліються по Україні культура і свобода.

В просвітній справі партія вимагає:

1. Oddілити школу од держави, од державної власти. Треба одірвати школу від державної власти, від Уряду, і віддати до розпорядження громад.¹

2. Кожна школа належить громаді того району, який ця школа обслуговує, бо школа мусить бути в руках тих, для кого вона призначена і кому служити. Треба усунути із справ просвітних бюрократизм, великого ворога просвіти і поступу.

3. Просвітну справу на Україні відда Шкільна Рада, вибрана таємним, рівним, безпосереднім і вселюдним голосуванням і незалежна від уряду. Окрім Головної Шкільної Ради, існують місцеві Шкільні Ради. Вибори в місцеві Ради такі самі, як і в головну.

4. Право кожної громади, яку обслуговує певна школа, мати учительський і виховавчий персонал по своїй уподобі, — мусить бути незайманим, святим. Ніхто не має права призначати учителя в яку громаду проти волі останньої.

Все, що стосується низчої школи, стосується і середньої.

5. Вищі школи, а тим більш Академія Наук, мусять бути *автономні*, незалежні що до свого внутрішнього устрою і життя від уряду. (Звичайно сучасні вищі школи на Україні, утворені реакційним урядом, мусять поперед бути переконовані по волі народу). В Англії, Германії та інших краях університети автономні і тут наука стоїть незвичайно високо. Вищі школи — се той осередок, де дух, розум народу підносяться на надзвичайну висоту. Чи-ж можна ці огнища культури і науки віддавати до рук адміністрації, до рук урядової власти?

6. Право мати свою національну школу в рідній мові єсть святе право кожної нації, кожного народу.

7. Гроші на утримання шкіл на Україні призначає український парламент, хоч кожна громада певно подбає про свої школи з власних средств, аби школі нічого не бракувало.

8. Поки школа буде в руках уряду, який би він не був, не кажучи вже про те, коли він складається з вищих класів, та ще чужого народу², поки уряд не буде щиро демократичний, щиро-народний, ми стоїмо проти примусової загальної освіти.

Поки існують класи вищі і низчі, клас панів, капіталістів, і клас робітників, нації-пани і нації-раби, вищі класи і пануючі нації закон примусової загальної освіти можуть

¹ Звичайно в час будування Української держави та її конституції, поки відбувається процес українізації шкіл на Україні (що були царським урядом змосковщені), шкільна справа мусить бути цілком в руках революційного українського національного уряду.

² Ні один народ не гарантований попасти під владу народу більш сильного.

обернути в знаряддя своїх інтересів. Поки єсть нації пануючі і зневолені, поки єсть вищі і низчі класи, ми стоїмо проти примусової загальної освіти.

9. Всі громадяне Української Республіки мають однакове право на просвіту і тому навчання мусить бути безплатним.

10. Кожна нація, незалежно од числа її членів, має свої школи і просвітні інституції.

11. Українці-робітники, як і селяне, закладають свої клуби, бібліотеки, народні університети та інші інституції просвіти, видають свої газети, журнали, бо мусять запалити своє світло культурне, а не брати освіту з чужих жерел, а тим паче з газет і журналів ворожих класів.

В справі суду на Україні.

(Постанови Всеукраїнського З'їзду Сажостійників-Соціалістів
17—21/XII. 1917. року.)

Виходячи з того погляду, що пануючі нації і пануючі класи обертали і обертають суд в зброю свого панування і в зброю поневолення слабших народів, гноблення і експлуатації працюючого люду, що суд є могутньою зброєю самоохорони нації і що цю зброю український народ мусить твердо тримати в своїх власних руках, З'їзд, по обговоренню докладів, ухвалив такі постанови:

1. По всіх судових інституціях на Україні негайно мусить бути запроваджена українська мова.

2. Суд мусить бути організований згідно з психологією, побутом і традиціями українського народу.

3. На всіх відповідальних посадах судових інституцій України мусять бути українці.

4. Український суд мусить бути виборний (історичні українські традиції говорять за теж саме), позбавлений бюрократично-централізованої організації, як то і личить демократичному народові українському, суд толерантний, для усіх справедливий.

5. Справжнім, дійсним народнім судом може бути тільки суд незалежної Української Народньої Республіки.

Суд третього.

Але і виборний суд не забезпечить націй слабих і тих, що складають національну меншість. На землях з мішаною народністю, народність більш культурна, більш богата, більш

численна забере на виборах до своїх рук суд і буде кривдити національну меншість¹.

Запобігти цьому, оборонити національну меншість, може тільки „Суд Третього“ (Третейський Суд). На територіях мешаних, де живуть разом різні нації, а тим паче коли їх інтереси не погоджені, а може і протилежні, — суд мусить бути „третейський“, надто тоді, коли до суду звертаються члени двох різних націй.

Взагалі суд третього — єсть самий справедливий і його мусимо запроваджувати на своїй землі.

Адміністрація.

1. Адміністрація на Україні поставляється цілком по волі народу Українського.

2. Адміністрація мусить бути виборна там, де це не перешкоджає інтересам держави. На відповідальних посадах мусять бути українці.

3. Міліція в руках українських громад, себ-то виборних українських інституцій².

4. Мова в адміністративних установах на Україні мусить бути українська.

Релігія.

Що до релігійних справ партія вважає:

1. Oddілити церкву од держави; державна власть не має права втручатися до релігійних справ³.

¹ Дивись ст. „Національні меншости на Україні“ — число № 3, газета „Самостійник“.

² Поки не закінчиться процес творення Української Держави, поки не буде вироблена конституція і настане лад і спокій на Україні, — міліція мусить бути цілковито в руках революційного Українського Уряду.

³ Пануючі нації і пануючі класи завжди уживають релігію, як знаряддя для зміцнення свого пановання. Це визнає на собі і укр. нарід протягом свого над 200 — літнього підневольного життя.

Релігія і національність зливаються в одно в розумінні широких народніх мас: католицьку віру наш нарід зве польською вірою, а православну віру (в Галичині греко-католицьку, уніатську) — своєю національною укр. вірою. Окатолїчення українських мас є разом з тим і ополячення їх; в цім напрямі, борючись за збільшення свого стану національного посідання, поляки працюють рішуче, не перебіраючи в засобах (Холшчина, Підляшшя, Волинь та інші).

Агресивність інославних релігій на Україні — то факт.

До того часу, поки широкий загальний укр. народу не стане свідомий своїх національних і державних інтересів і поки український нарід на своїй землі не зміцнить свого економічного становища — релігія укр. народу мусить бути взята під державну опіку і охорону проти агресивних заходів і замірів інших релігій на Україні.

Незалежна церков українська.

2. Священство виборне.

3. Ніхто не має права наставляти пан-отця проти волі громади.

4. Справами церковними на Україні заправляють церковні громади.

5. Священство утримується церковними громадами.

6. Релігійними справами на Україні відають періодичні Собори.

Собор не має жадної адміністративної влади. Тільки такий устрій в цер-ві може забезпечити свободу релігії, переконань, свободу поширенні поміж людьми усяких знань, усяких здобутків культури і науки.

Як справа просвітна, так і справа релігійна кожної нації єсть річ незаймана, свята.

Постанови з'їзду Самостійників-Соціалістів 17—21/XII. 1917. року в справі релігії.

1. Церква українська мусить бути незалежною і українською по своїм історичним традиціям.

2. Служба Бога повинна відправлятись українською мовою.

3. Релігійна справа кожної нації є річчю незайманою, позаяк воля віри і переконань є підвалиною дійсної народньої свободи.

Вільна, непідлегла, самостійна Республіка — Україна.

Міжнародні відносини.

Усі соціалістичні партії, не виключаючи і російських, визнають самопризначення націй, право кожної нації жити по власній волі і уподобі, ні у кого не питаючись, самостійно, незалежно.

Самопризначення українського народу єсть ніщо инше, як право рівної його свободи з иншими вільними культурними народами світа. Деякі українські партії до розпаду російської держави і до проголошення Самостійної Української Республіки вважали своїм ідеалом перетворення Росії на федеративному ґрунті, а деякі укр. партії ще і досі мріють про реставрацію Росії на федеративних підвалинах.

Дійсність не дає нам зразків федеративної держави. звязку народів, де-б дійсно ці народи жили між собою, як

брати, в згоді та любові, де-б дійсно був зреалізований принцип самоозначення націй...

Наше федерування з Польщею і Москвою, яке скінчалось нашою неволею, остільки далось нам добре в знаки, що надовго одбило у нас охоту хоч аби з ким федеруватися.

Приклад федеративної держави ми бачимо зараз в Сполучених Штатах Північної Америки і Швейцарії, але ці федерації — примусові. В Америці федерація зроблена силою меча (1863. р.), так само як і Швейцарська федерація. В цих федераціях нема ані повного національного рівенства ані рівенства штатів.

Ми визнаємо тільки добровільні спілки народів, се значить добровільні спілки уже свободних народів. Много-національні держави, де рядом з пануючими живуть десятки поневоленних націй, мусять поперед розпастися; спілки і федерації, коли потім з них і зложаться, то може навіть і не в межах вищезгаданих держав, а в залежности од інтересів кожної нації.

Треба пам'ятати: аби два чи більш народів жило в згоді та любові, то треба:

1. Аби вони користали рівними правами.
2. Аби один нарід другому не тільки не перешкоджав, а помагав досягати його ціли.

Коли сього нема — нема ніякої рації народам жити в спілці. Таких ідеальних федерацій зараз нема. Коли спілки і складались, то дужчий нарід при нагоді підгортав слабшого.

Приклади: Річ Посполита — Українсько-Литовсько-Польська. Унія Українсько-Московська 1654. р.

З ким Українському Народові вигодно бути в спілці? З тими народами, які, або хочуть бути вільними, або бояться свою свободу втратити і які можуть один одному помагати в справі гарантій спільної свободи.

Мислимо, що Україні з Кубанью в рація в недалекій будучині бути в спілці з Румунією, Кавказом, Турцією і всіма Балканськими Державами: Болгарією, Грецією, Сербією, Чорногорією. Звичайно, коли анексійний запал, бажання захопити частину території свого слабшого сусіда, не посварить цих природних спільників, що дуже можливо, на вземну шкоду. Союзи з сильними сусідніми народами взагалі дуже небезпечні (приклади вищенаведені); вигідніші завше бувають союзи з сильними, але далекими народами.

Звичайно ці апіорні положення не завжди совпадають з життєвою дійсністю: бувають виключности, але виключність не нищить правила. Аби позбутися бюрократичної централізації, яка єсть ворог свободи взагалі, самостійна Республіка-

Україна не мусить ставити перешкод до автономного ~~мислен~~
укр. земель, які того забажають, які різняться умовами життя;
Слобожанщина, Чорноморря, Полісся, Холмищина, Запоріжжя;
Правобережна Україна та інші.

Будуємо і боремося за Самостійну Україну, ~~об'єднану~~
в своїх етнографічних межах, зовсім не для того, аби за-
проваджувати в ній панування буржуазних класів, хочби і
українських.

Самостійна Україна будучи мусить бути республікою вільних любей, свободних від гніту і експлуатації, республікою людей свободної праці.

Додаток.

Постанови Центрального Комітету Української Партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.) 1. січня 1920. р.

Ніякі обставини, внутрішні чи зовнішні, ні тяжкі переслідування, які ми перенесли од „чужих“ і „своїх“ протягом 20-літнього існування партії, а надто протягом останніх двох років — не змусять нас зійти з давно наміченого шляху:

1. Державна самостійність Української Народньої Республіки за всяку ціну (національних зусиль) і передовсім, бо

а) без власної держави не може бути і національної волі, а національне поневолення в тій чи иншій формі,

б) без волі національної не можемо мати і волі соціальної.

2. Шлях парламентаризма, як реалізації правдивого народоправства і zarazом реалізація трудового принципу.

а) Через вибори до всіх державних і громадських інституцій по 5-и членній формулі здійсниться трудовий принцип; український парламент, вибраний по демократичній п'ятичленній формулі, буде владою українського трудового селянства.

б) В правовій державі не може бути громадян першого і другого сорта; громадяне, що мають право вибору і громадяне, що сього права не мають, або мають обмежене виборче право (звичайно виключаючи особи, які втратять се право по суду за певні вчинки).

в) Устрій буржуазної держави, коли для права вибору в громадські і державні інституції, треба мати певний маєтковий пенз, усуває од права вибору пролетарські немаєтні кола людности і забезпечує пановання класів заможних, буржуазних — цей буржуазний устрій держави — є так само анти-демократичний, антинародний, як і устрій радянський при диктатурі пролетаріата (мійського,) бо українське селянство у своїй величезній більшості до пролетаріату не належить. В цій плоскості соціальна політика буржуазії і земельного

панства ідентична з соціальною політикою м. большевиків-комуністів.

г) Катастрофи, які пережив український нарід 25. січня 1918. р., 29. квітня 1918. р. в Києві і в решті 21. листопада 1919. р. в Проскуріві, мусять врешті хоч і дорогою ціною вилічити українську інтелігенцію од крайнього утопізму, мусять одвадати її од нерозважних спроб соціальних експериментів, неперовіренних наукою і практикою життя на культурнім заході.

3. Власна Національна Держава в етнографічних межах є найвище благо для усіх українських партій, отже поки українська держава не буде відбудована і забезпечена, мусять усі українські партії і групи, всі течії народні чинити згідно: мусять бути деклароване повне примирення українських партій, мусять бути відкинуті на бік амбіції, як особисті, так і партійні: при відновленні української державности мусять бути кабінет міністрів коаліційний, як доказ всеукраїнської солідарности і єдиної національної волі.

4. В справі земельній парцеляція панської власности для розподілення її безземельному і малоземельному українському селянству на правах власности з забезпеченням на будучину шляхом державного законодавства як од концентрації землі в поодиноких руках, так і од дроблення земельної власности нище норми споживчої.

Усунення всякого нетрудового елемента з землеробної продукції.

а) Земельну реформу переводити з обачністю, аби не зменшувати висоти техніки і хлібної продукції, не аменшити продуктивности хліборобства, бо від сего можуть дуже постраждати нехліборобські класи, населення міст, в першу чергу робітництво міське (що ми зараз і спостерегаємо).

б) Селянство одержує землю за викуп в державу.

I. Безземельному чи малоземельному селянинові треба дати не тільки голу землю, але і допомогти йому стати господарем: треба дати средства для здобуття коней, корови, плуга, борони, взагалі живого і мертвого інвентаря, а також для господарських будівель. Інакше селянство не зможе використати наділеної йому землі. Все це потребує величезних средств.

II. Окрім того майже вся панська земля, а надто велика посілість задовжена в банках, місцевих і закордонних, — а ці борги мусять бути сплачені.

III. Взагалі переведення всієї реформи на Україні потребує величезних средств, які держава може добути тільки через викуп землі селянами.

IV. Правдиве народне представництво, що вироблятиме земельні закони і переводитиме земельну реформу (Український парламент) з'уміє забезпечити інтереси українського селянства і погодить інтереси селянства з інтересами держави.

V. При розв'язанні земельного питання не мусить бути демагогії, яка до сього часу служила головною причиною, через яку селянство і досі не одержало землі.

VI. Шлях до запровадження принципів соціалізму в хліборобську продукцію мусить бути і буде еволюційний.

Через з'єднання праці шляхом кооперації селянство перейде од індивідуального оброблення землі до колективного виключно на ґрунті економічних вигод колективного оброблення землі.

Колективне оброблення землі поволі розповсюдиться на всю українську територію в „шир і гллуб“, поволі пристосовуючи психологію мас до колективізму, колективне оброблення землі шляхом еволюції перейде до оброблення соціалістичного.

а) Цей еволюційний шлях до соціалізму буде і в інших галузях продукції (фабрична праця).

б. В справі робітничій партія як і раніше обстоює 8 годинний робітничий день і 44 годинний тиждень з пониженням числа годин праці в підприємствах тяжких, або шкідливих для здоров'я, взагалі робітниче законодавство по зразку найбільш прогресивних держав світа.

У. П. С. С. твердо стояла, стоїть і стоятиме на своїх давніх гаслах:

1. Хай живе Самостійний Український нарід, правний господар на своїй землі!

2. Хай живе всесвітнє визволення поневолених націй!

3. Хай живе всесвітнє визволення праці від влади капітала.

1. січня 1920. р.

Центральний Комітет Української
Партії Самостійників-Соціалістів (У. Н. П.).

Статут

Української партії Самостійників-Соціалістів.

(У. Н. П.)

Члени партії.

1. Членом партії може бути кожен Українець, хто поділяє програм партії, підлягає її дисципліні і вплачує ухвалені партією членські внески. Член У. П. С.-С. не може бути одночасно і членом якої іншої політичної партії.

2. Нові члени до партії вступають за порукю не менш як 2 дійсних членів її і по ухвалі тої місцевої організації (громади) партії, до якої вони вступають. Члени Укр. парляменту вступають до партії без поруки.

3. Член партії вибуває з партії: а) з власної волі, б) коли, без певних причин, на протязі півроку не буде платити своїх членських внесків, в) по постанові загальних зборів організації, до якої той член приписаний, або партійного з'їзду чи Центрального Комітету (більшістю $\frac{2}{3}$ членів).

Увага. Член партії, виключений місцевими зборами, має право зголошення до Центр. Комітету партії і партійного з'їзду.

Організація партії.

4. Вся організація членів партії розпадається на загальну (Всеукраїнську), окружні (краєві) і місцеві громади членів партії.

5. Найвищою законодавчою владою партії являється Всеукраїнський партійний з'їзд її членів, а найвищою виконавчою владою — Центральний Комітет Партії.

6. Всеукраїнський з'їзд партії скликається не менше разу на рік з представників місцевих партійних громад і окружних чи краєвих комітетів, а також членів Ц. К.

7. Кожна місцева громада, яка налічує од 10 до 50 членів, посилає на з'їзд 1-го представника, од 51 до 200 членів — двох представників, більше 200 членів 3 представників.

Увага. Кількість представників може бути змінена по постанові партійного з'їзду або передана до компетенції Центр. Комітету.

8. Основною організацією партії являється місцева громада (по осідку її, як напр. — місто, село чи яка громадська або військова організація). Місцеві громади об'єднуються в

більші (міські, волостні, окружні, краєві), а всі громади у Всеукраїнську партійну організацію.

9. Кожна місцева громада має свій місцевий комітет, з числа членів, скільки найде потрібним, але не менше трьох (голови, писаря і скарбника), яких обирає на своїх загальних зборах. Місцеві об'єднання теж мають комітети з 3—7 членів, обираємих на загальних зборах чи з'їздах членів об'єднання на 1 рік.

10. Окружні, краєві (з кількох округів чи земель України) і всеукраїнська громади партії вибирають на своїх з'їздах Комітет (окружний, краєвий, центральний) з 15 членів, з яких неменше $\frac{1}{2}$ членів повинна бути з мешканців осідку комітета.

11. Поділ партійної громади на всеукраїнську, окружні і місцеві обов'язковий, інші об'єднання утворюються, коли в тому виявиться потреба.

Комітети.

12. Комітети являються виконавчими органами партійних громад. В поміч їм відповідними громадами можуть закладатися також відповідні комісії і секції. Члени парламентської фракції партії беруть участь в роботі Ц. К. і у всіх інших комітетах з правом дорадчого голосу.

13. Центральний Комітет, як вищий партійний виконавчий орган, веде всі справи партії, згідно з програмою і статутом партії і постановами партійних з'їздів. Він веде реєстр всім організаціям партії, приймає нові громади, дбає про розвиток партії і взагалі кермує всім партійним життям.

14. Кожна нова партійна громада повинна подати про себе відомості до Ц. К., через окружний чи краєвий комітет і повинна бути ним затвержена. Не затвержена громада має право оскарження до партійного з'їзду.

15. Колиб яка громада чи окремих член партії не відповідали своєю поведінкою програму партії чи партійній дисципліні, то Ц. К. має право усунути такого члена чи громаду і доложити про це на найближчому партійному з'їзді.

16. Центральний Комітет може призначати своїх уповноважених для організації провінціальних та місцевих громад і ознайомлення з їх діяльністю. Такі уповноважені мають право дорадчого голосу на засіданнях комітетів, з'їздів і зборів, доручених їм районів.

17. Кожна місцева громада взагалі являється організацією цілком автономною. Обсяг діяльності окружних, краєвих і місцевих комітетів, як і Центр. Комітету, нормується постановами відповідних партійних з'їздів і загальних зборів членів партії, але в межах програму і статуту партії, всеукраїнських партійних з'їздів і директив Ц. К.

Партійні з'їзди і збори.

18. Партійні з'їзди і збори партії являються законодавчими органами партії, які регулюють діяльність партії як на місцях так і для всієї України, в межах статуту і програму партії.

19. Право зміни статуту і програму партії належить тільки Всеукраїнському з'їзду членів партії.

20. Партійні з'їзди і загальні збори вважаються правомочними, коли на них представлено не менше $\frac{1}{4}$ членів відповідної громади.

21. Всі справи на з'їздах і зборах рішеннями звичайною більшістю голосів, окрім вибора і виключення членів і громад і зміни статуту і програму партії, для чого потрібно більшість $\frac{2}{3}$ голосів (§§ 3, 15 й 19).

22. Коли на з'їзд чи збори прибуде менше потрібного числа членів, то скликані вдруге з'їзд чи збори для розв'язання питань попереднього з'їзду чи зборів вважаються правомочними при всяк му числі членів.

23. Для річних з'їздів і зборів відповідними комітетами представляються річні звіти про діяльність громади. Звіти провінціальних громад повинні ввійти в звіт Ц. К., а потому Всеукраїнський річний з'їзд партії повинен відбуватися після всіх провінціальних.

24. Для перевірки діяльності окремих громад і комітетів, особливо грошових звітів, з'їздами і зборами обираються ревізійні комісії не менш як з 3 членів.

Кошти.

25. Кошти партії складаються з: а) членських внесків і спеціальних партійних податків, б) прибутків од всяких партійних підприємств, в) всяких жертв, допомог і т. и.

26. Кожний член партії вносить щорічно 15 карб. Студенти і учні вносять щорічно по 1 карб.

Увага. Розмір членського внеску може бути змінений по постанові партійного з'їзду.

27. Місцеві громади повинні пересилати до каси Ц. К. на загальні потреби партії 25% всіх своїх прибутків, окрім сум, які мають спеціальне призначення.

Права організації.

28. Партія має право юридичної особи.

29. Партія і кожна з її громад мають печатку з відповідним написом.

30. В справах надзвичайної ваги, по постанові Ц. К., всепартійного з'їзду чи на вимогу не менш $\frac{1}{10}$ всіх членів партії, питання рішеннями референдумом серед всіх членів партії.